

“HIMMAT VIDYANAGAR”
SHRI AMARJYOT EDUCATION TRUST
FOUNDER : SHRI HIMMATLAL MULANI
(SPEAKER : 08TH GUJARAT LEGISLATIVE ASSEMBLY)

ISSN : 2457 - 0273

RĀDHANVALLĪ :

An International Peer Reviewed Multidisciplinary Research Journal
(Bi-Annual)

Vol. : 06

Issue : 11

Month : May - 2022

CHIEF EDITOR :
DR. C.M. THAKKAR
CHIEF EXECUTIVE EDITOR :
DR. CHIRAG V. RAVAL

: PUBLISHED BY :

Shri Trikamjibhai Chatwani Arts & J. V. Gokal Trust
Commerce College, Radhanpur, Dist - Patan, Gujarat
NAAC ACCREDITED : GRADE 'B'

ISSN: 2457-0273

(Online)

RADHANVALLI: An International Peer Reviewed Multidisciplinary Research Journal (Bi-Annual)

An International Peer Reviewed Multidisciplinary Research Journal
(Bi-Annual)

RADHANVALLI

Vol.: 06	Issue : 11	Month - May - 2022
----------	------------	--------------------

Chief Editor
Dr. C. M. Thakkar

Chief Executive Editor
Dr. Chirag V. Raval

Shri Trikamjibhai Chatwani Arts & J.V. Gokal Trust Commerce College, Radhanpur

Vol.:06

Issue :11

May - 2022

Editorial Board

Chief Editor	:	Dr. C. M. Thakkar, Principal (M) 9825915116 Email : principalaccr@gmail.com
Chief Executive Editor	:	Dr. Chirag V. Raval , Assistant Professor, Commerce Department (M) : 7698002789 Email : ravalchiragkumar@gmail.com
Editors	:	Dr. V.B.Khamar, Associate Professor& HOD, Gujarati Department (M) : 94291 56800 Email :vimleshkhamar@gmail.com
	:	Shri K.C.Thakkar, Associate Professor& HOD, Commerce Department (M) : 9925622832 Email :kishorthakkar1962@gmail.com
	:	Dr. S.K.Prajapati , Associate Professor, Sanskrit Department (M) : 94288 53859 Email :prajapatisamir69@gmail.com
	:	Dr. Reji George, Associate Professor& HOD, English Department (M) : 94275 46448 Email :dr.rejigeorge@gmail.com
	:	Dr. T.D.Vyas Associate Professor& HOD, Hindi Department (M) : 9825798717 Email : tusharvyas30@yahoo.com
	:	Dr. B. A. Rathod, Associate Professor & HOD, Sociology Department (M) :99749 61595 Email :drrathod2011@gmail.com

Advisory Board

DR. Shileshbhai Parmar	:	Professor, Department of Commerce, Saurashtra University, Rajkot
Dr. Sandip K. Bhatt	:	Professor & Head, Department of Business Studies, Sardar Patel University, Vallabh Vidyanagar
Dr. Param Pathak	:	Professor, Department of Gujarati Sardar Patel University, Vallabh Vidyanagar
Dr. Bharat Thakor		Associate Professor, Department of Gujarati Veer Narmad South Gujarat University, Surat.
Dr. Manibhai Prajapati	:	Former Principal Arts & Commerce College, Thara
Dr. Ajit Thakor	:	Former Head, Department of Sanskrit, Sardar Patel University, Vallabh Vidyanagar
Dr. Anil Kapur	:	Associate Professor, Arts & Commerce College, Vijapur.
Dr. Piyush Joshi	:	Former Reader Department of English Sardar Patel University, Vallabh Vidyanagar

**NATIONAL INSTITUTE OF SCIENCE COMMUNICATION
AND INFORMATION RESOURCES**

(Council of Scientific and Industrial Research)

14, Satsang Vihar Marg, New Delhi 110 067

ISSN INTERNATIONAL
STANDARD
SERIAL
NUMBER
INDIA

S. B. Burde,
Head, National Science Library, ISSN
Phone: 91-11-26863759
E-Mail: issn.india@niscair.res.in

No. NSL/ISSN/INF/2017/538

Dated: November 14, 2017

**Shri Trikamajibhai Chatvani Arts & J.V Gokal Trust Commerce College,
Patan – 385340 (Gujarat)**

Dear Sir/Madam,

महोदय/महोदया,

We are happy to inform you that the following serial(s) published by you has/have been registered and assigned ISSN(s) [Online].

हमें आपको यह सूचित करते हुए प्रसन्नता हो रही है कि निम्नलिखित प्रकाशन पंजीकृत कर लिए गये हैं एवं ऑनलाइन आई.एस.एस.एन. आबंटित कर दिये गये हैं।

ISSN 2457-0273

Radhanvalli

It is mandatory that the ISSN must be printed on every issue preferably at the right-hand top corner of the cover page.

प्रकाशन की प्रत्येक प्रति के कवर पेज के दाहिने ओर के ऊपरी सिरे पर आई.एस.एस.एन. छपा होना अनिवार्य है।

We will be responsible for monitoring the use of ISSN(s) assigned to Indian Serials and for supplying up-to-date data of the same to the International Centre for ISSN, Paris. For this purpose, we request you to send us the forthcoming issue of your serial on complimentary basis.

भारतीय राष्ट्रीय केंद्र की जिम्मेदारी होगी कि वह भारतीय पत्रिकाओं को आबंटित आई.एस.एस.एन. की जांच करेगा एवं उद्यतन डाटा की जानकारी इंटरनेशनल सेंटर फॉर आई.एस.एस.एन. पेरिस को भेजेगा। अतः आपसे अनुरोध है कि इस कार्य हेतु प्रकाशन की एक प्रति आई.एस.एस.एन. प्रिंट करके सम्मानार्थ भेंट हमें भेजें।

Kindly note that assigning the ISSN does not amount to approving the journal or its contents by National Science Library/CSIR-NISCAIR. In future, the names and/or logos of NISCAIR, CSIR should not be mentioned on the journal or the journal website.

कृपया ध्यान दें कि आवंटित किया जा रहा आई.एस.एस.एन. राष्ट्रीय विज्ञान पुस्तकालय/सी.एस.आई.आर.-निसकेयर द्वारा किसी भी जर्नल/पत्रिका या इसकी विषय-वस्तु को अनुमोदित करने का द्योतक नहीं है। भविष्य में पत्रिका या पत्रिका की वेबसाइट पर निसकेयर या सी.एस.आई.आर. का नाम अथवा प्रतीक चिन्ह नहीं दर्शाया जाये।

We solicit your cooperation in this regard.

आपके सहयोग के लिए हम आभारी रहेंगे।

Yours sincerely,

**For Head
ISSN National Centre of India**

EDITORS PROFILE**Chief Editor**

Dr. C.M.Thakkar was born on 01st June 1966. He graduated in Commerce (B.Com.) in the year 1988 from Gujarat University. Prin. Thakkar did his Post Graduation (M.Com.) from North Gujarat University in 1990 and Ph. D. North Gujarat University in 2004. He had also completed B.Ed. and LL.B. from Hemchandracharya North Gujarat University, Patan.

Prin. Thakkar started his academic career as an Lecturer in Accountancy. After joining the noble profession of teaching, he served this profession in different capacities like Lecturer, Assistant Professor, Professor and Principal at Shri Trikamjibhai Chatwani Arts & J.V. Gokal Trust Commerce College, Radhanpur for 25 years.

He has written two books to his credit He participated in long term and short term training programs. He also participated and presented research papers in State, National and International level seminar Conferences etc. He has guided numerous candidates for their Master Thesis and has conducted many Seminars/workshops & Training Programs in the state. He has to his credit many publications in various National and International Journals. He also guided Ph.D students and M.Phil students in the Hemchandracharya North Gujarat University, Patan.

Prin. Thakkar was a Chairman of Board of Studies of Accountancy at Hemchandracharya North Gujarat University, Patan. He has been appointed as Executive Council (EC) member and member of Academic Council Hemchandracharya North Gujarat University, Patan. Looking to his efficiency and capacity to work continuously, he was entrusted with overall responsibility of Principal of college. During this tenure, ACCR has received prestigious accreditation of NAAC with B+ Grade in the year 2013. He was also a member of BUTR, and is a member of Examination Reforms Committee at Hemchandracharya North Gujarat University

He is a Co-ordinator of Dr. Babasaheb Ambedkar Open university of the Radhanpur Study Center. He was also a President of Vanijay Vartual of Hemchandracharya North Gujarat University (Commerce) .He is a member of the Board of Commerce Sankalchand University, Visnagar.He is an invited member of Local Inquiry Committee. He is the role model for the Young Faculty to follow his footprints to contribute meaningfully in enhancing Commerce Education. In short, Prin. Thakkar is a dynamic personality with combination of Academic and Administrative excellence.

EDITORS PROFILE**Chief Executive Editor**

Dr. Chirag V. Raval is M.Com., M.Phil., Ph.D. from Sardar Patel University, Vallabh Vidyanagar. He has 09 years of teaching, administration and research experience. He has been teaching Commerce and Management subjects. Besides above he has been associated as paper setter, moderator and examiner of Commerce and Management subjects.

He possesses many feathers in his crown – Appointed as a member of **College Development Council** from 01/04/2012 to 31/03/2015 in Sardar Patel University, Vallabh Vidyanagar. He has appointed as a member of Board of Studies of Business Studies (Commerce) and Management Faculty at Sardar Patel University, Vallabh Vidyanagar. He was recognized **Ph.D. Guide** in Commerce subject at Sardar Patel University, Vallabh Vidyanagar. He is Life Member of Indian Commerce Association. He has also published various research papers in the various referred journals. He has also participated and presented research papers in several State level, National level and International level seminars and conferences. He has delivered live lecture of Business Organization & Management subject initiated by Higher Education Commissioner, **BISAG** (Bhaskracharya Institute of Space Aeronautics and Geo-Informatics), SANDHAN, Govt. of Gujarat, Gandhinagar. He has delivered lectures at various institutes. He is member, Editorial Board in International Journal AVANSEAZA. He is recognized P.G. teacher in Commerce subject at Hemchandracharya North Gujarat University, Patan. Previously, He was working as Principal (I/c.) at AIMS College of Management & Technology, Bakrol, Anand from June 2009 to January 2016. Presently, He is working as Assistant Professor of Commerce at Shri Trikamjibhai Chatwani Arts & J.V.Gokal Trust Commerce College, Radhanpur from January 2016 onwards.

EDITORIAL DESK

I am enormously blissful to present our college Research Journal "RADHANVALLI" : An International Peer Reviewed Multidisciplinary Research Journal (Bi-Annual). The ninth issue is being presented to you with all fresh insightful reflections from learned academicians, researchers and scholars.

The journal aims at disseminating research output and provides crucial information about recent developments in the relevant fields, through high quality research papers on the topics related to multidisciplinary subjects

It is slowly but firmly gaining its momentum. I am very much pleased to present the "RADHANVALLI": An International Peer Reviewed Multidisciplinary Research Journal (Bi-Annual) before the readers, academicians and researchers.

The multidisciplinary journal contains the variety of discussions on topics from Commerce, Accountancy, Management, Gujarati, Sanskrit, English, Sociology, Hindi, Physical Education, Library Science, Education etc. We are trying our best to bring before you the latest and authoritative insights into the facilitating world of multidisciplinary education. I hope that all of you will share yours experience, skills, knowledge and education to move our college forward.

In this issue of the journal, we have put together the 06 research papers, regarding diverse interests in the field of multidisciplinary subjects covering the various topics of a prominent researcher has taken meticulous efforts in illumination useful points about multidisciplinary research. We are proud to have you as part of our team and look forward to your future contributions.

I will repay your kindness with a promise to make your time here enriching, and perhaps even transformative.

With sincere thanks,

Dr. C.M. Thakkar
Chief Editor

Dr. Chirag V. Raval
Chief Executive Editor

INDEX

SR. NO.	TITLE	NAME	PAG E NO.
1	Some reflection on Growth of Non-Life Insurance industries in India	Mr. Alap Bhatt (C. A.) Dr. Gaurangkumar C. Barot	2
2	વૈશ્વિકીકરણ અને નવી શિક્ષણ નીતિ પર તેની અસર	ડો યોગેશ ચંદ્ર કેશવદેવ બારોટ	16
3	A Study of Capital to Risk Assets Ratio's performance of Selected Cooperative Banks of Gujarat State	Dhirajkumar K. Nathani Dr. Maheshkumar C. Rathava	22
4	રાધનપુર તાલુકાના ધોરણ -9 ના વિદ્યાર્થીઓની જિજ્ઞાસાવૃત્તિનો અભ્યાસ	પાંડે ગોવિંદપ્રસાદ ભગવતપ્રસાદ	31
5	ભર્તૃહરિના નીતિશતકમાં મૂલ્યમીમાંસા	જાદવ રાજેન્દ્ર કુમાર માનસિંહભાઈ	37
6	વૈદિક યુગમાં પર્યાવરણ સંરક્ષણ માટેના વિવિધ સંદર્ભ	પ્રા. એસ.ડી. જોષી	42

Some reflection on Growth of Non-Life Insurance industries in India**Mr. Alap Bhatt (C. A.)**

Ph.D. Research Scholar,

Gujarat University,

Ahmedabad

Dr. Gaurangkumar C. Barot

Assistant Professor (Commerce with Accountancy)

Dr. APJ Abdul Kalam Government College,

Silvassa (Dokmardi)-396230. Union Territory of D.N.H. & D.D. India.

ABSTRACT: detail is given below**Purpose:** To know the spectra Growth of Non-Life insurance industry in India in last few years.**Methodology:** After reviewed of various kinds literature related to Insurance industry. To know Gross Direct Premium Underwritten, Movement in Gross Direct Premium Underwritten, Movement in Premiums, Movement in Segment Premiums data collected thorough various related official websites of insurance industries. All tabulated data analysed Suitable statistical test applied on that and interpretation is given after hypotheses testing.**Findings:** The paper concluding with the role and importance of (1) Segment wise premium distribution by Insurers, (2) in General Insurers company wise premium distribution and (3) insurance penetration premium disbursement by Life Insurance and Non –Life insurance industries in India in last few years**Practical implications:** This study will helpful to all Investors, Agents, Insurance industries CEO who want work with or for the Non-life insurance.**Originality:** The paper is fully original as secondary data collected from official websites of insurance industry. Furthermore, in this area, No research scholars has yet studied this kind of work previously.

Key Words: Insurance Industries, Non-Life Insurance, General Insurance, Public and private sector insurance premium, IRDA

Introduction:

Since the opening of the Non-Life Insurance Industry in 2001, the industry has witnessed a substantial improvement in operational efficiency, along with a many-fold increase in Premium underwritten. The insurance sector is a colossal one and is growing at a speedy rate of 15-20% over the last few years. Together with banking services, insurance services generally add about 7% to the country's GDP every year. A well-developed and evolved insurance sector is a boon for economic development as it provides long - term funds for infrastructure development at the same time strengthening the risk-taking ability of the country. In non-life insurance business, in 2021, India is ranked fourteenth in the world improved by one rank from 2020. India's share in global non-life insurance market was 0.77 per cent during 2020.

A. History of General Insurance Industry:

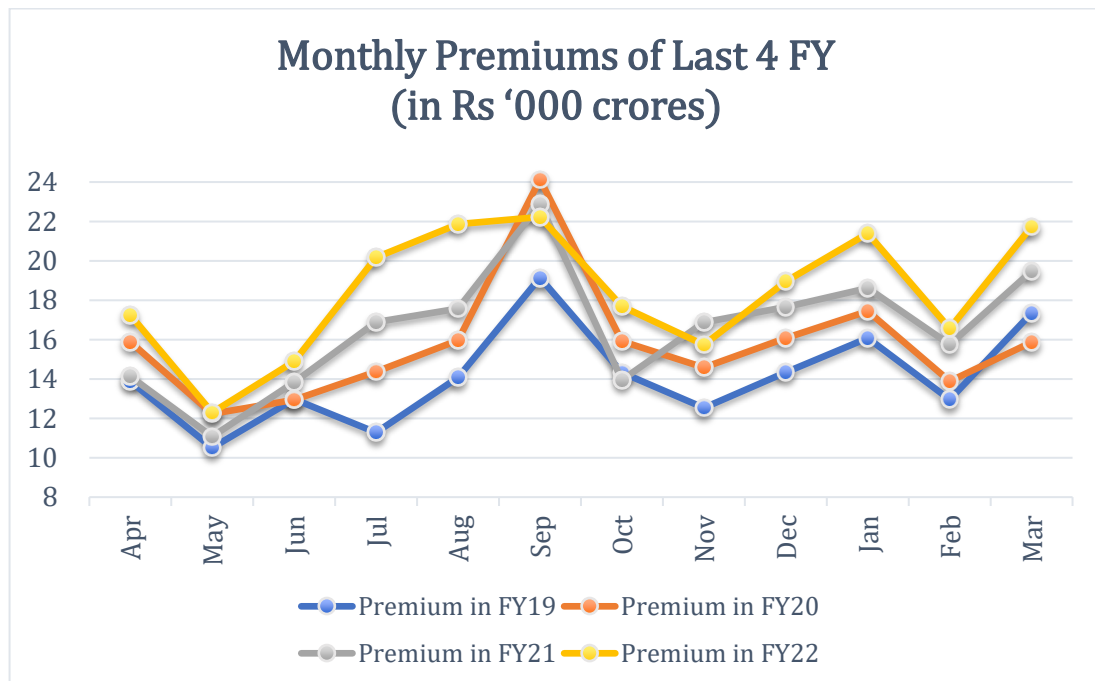
The history of general insurance dates to the Industrial Revolution in the west and the consequent growth of sea-faring trade and commerce in the 17th century. It came to India as a legacy of British occupation. General Insurance in India has its roots in the establishment of Triton Insurance Company Ltd., in the year 1850 in Calcutta by the British. In 1907, the Indian Mercantile Insurance Ltd, was set up. This was the first company to transact all classes of general insurance business. 1957 saw the formation of the General Insurance Council, a wing of the Insurance Association of India. The General Insurance Council framed a code of conduct for ensuring fair conduct and sound business practices. In 1972 with the passing of the General Insurance Business (Nationalisation) Act, general insurance business was nationalized with effect from 1st January 1973. 107 insurers were amalgamated and grouped into four companies, namely National Insurance Company Ltd., the New India Assurance Company Ltd., the Oriental Insurance Company Ltd and the United India Insurance Company Ltd. The General Insurance Corporation of India was incorporated as a company in 1971 and it commence business on January 1st, 1973. The IRDA opened the market in August 2000 with the invitation for application for registrations. Foreign companies were allowed ownership of up to 26%. Today there are 34 general insurance companies including the ECGC and Agriculture Insurance Corporation of India operating in the country.

Table No. 1 General information regarding Insurance Industries

Year	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21
No. of Offices	11,061	11,160	11,547	11,375	11,248
No. of Employees	1,16,657	1,26,638	1,35,308	1,41,631	1,42,944
No. of Agents	6,64,856	8,26,211	10,12,420	12,38,691	14,54,759
No. of Policies	16,11,77,462	18,27,53,266	19,08,62,429	24,16,48,383	25,06,36,046
No. of Claims	3,21,43,460	3,08,81,598	3,63,10,731	5,22,50,584	10,50,13,984
GDPI (Rs in Crores)	1,28,128.39	1,50,662.00	1,69,448.44	1,88,916.15	1,98,715.44
Avg No. of Employees per Office	10	11	11	12	12
Avg No. of Policies per Office	14,572	16,376	16,529	21,243.81	22,282.72
Avg No. of Policies per Employee	1,381.64	1,443.11	1,410.58	1,706.18	1,753.39

B. Gross Direct Premium Underwritten

Figure 1: Movement in Monthly Premiums (In Rs '000 Crores)

Source: IRDAI, General Insurance Council

The Non-Life Insurance Industry in India has recorded CAGR of 14.64% in the period 2011-12 to 2021-22. The premium income, which was ₹ 58,090 Crores in 2011-12, has increased substantially to Rs. 2,20,635 Crores in 2021-22. Motor and Health segments remain the leading drivers of Premium growth.

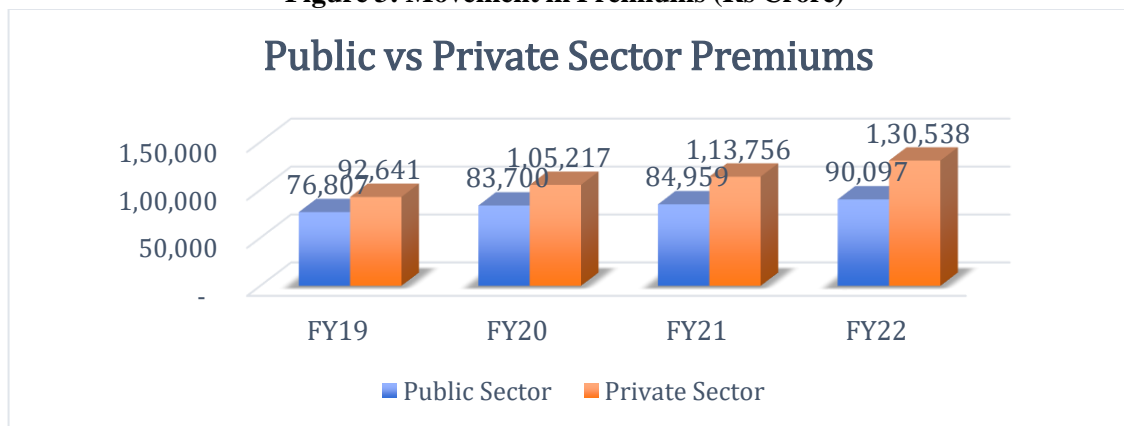
Table no. 2: Movement In Gross Direct Premium Underwritten (rs crore)

Insurers	FY20	FY21	FY22	FY21 Growth	FY22 Growth
General Insurers	1,66,528. 7	1,69,844. 7	1,84,775. 2	2.0%	8.8%
SAHI	11,951.2	15,755.2	20,880.1	31.8%	32.5%
Specialized PSU Insurers	10,436.7	13,114.9	14,979.5	25.7%	14.2%
Total	1,88,916. 6	1,98,714. 7	2,20,634. 7	5.2%	11.0%

Source: IRDAI, General Insurance Council

(Note: HDFC Ergo Health merged into HDFC Ergo in FY21, hence FY20 numbers have been regrouped to reflect the same and align with FY21 and FY22 numbers; Source: IRDAI, General Insurance Council)

- ◆ The non-life insurance industry ended FY22 by reaching Rs 220,634.7 crores at an 11% growth rate which was more than double the rate reported in FY21 (5.2%). The sector's aggregate growth has returned to pre-Covid levels as the industry had posted a growth of 11.7% in FY20.
- ◆ General Insurers' FY22 numbers grew at 8.8% vs a significantly slower growth of 2% in FY21.
- ◆ FY22 numbers of Standalone Pvt Health Insurers (SAHI) reached Rs 20,880.1 crore from Rs 15,755.2 crore in FY21, a jump of 32.5% vs. growth of 31.8% in FY21 indicative of the sustained rise of health insurance in FY22.
- ◆ Specialized insurers reported a limited incline of 14.2% in FY22, as against a considerable higher growth of 25.7% in FY21. This is mainly due to a fall in the premiums of crop insurance segment as the Agriculture Insurance Company of India Limited received lower premiums in FY22.

Figure 3: Movement in Premiums (Rs Crore)

Source: IRDAI, General Insurance Council

The gross direct premium underwritten by 27 private sector insurers (including stand-alone health insurers) in 2020-22 was Rs. 1.31 lakh crore as against Rs. 0.92 lakh crore in 2018-19. It can be observed that the private players have achieved a handsome increase of almost Rs. 37,900 crores within a short span of 36 months.

Both the private sector and public sector reported growing trends for FY22 as the private grew by 14.8%, even as the public sector showed a decent growth of 6.0%. Comparable figures for the previous FY21 were considerably lower, 8.1% increase for private sector and 1.5% growth for public sector.

From the above chart, it can be easily noticed that while moving forward from FY19 to FY22, the gap between the premiums of private and public sector has got widened year by year. In FY19, private sector was up by 21% when compared with public sector premiums. However, in FY22, public sector was dragged by almost 45% in the competition against the ever-growing private sector.

C. Segment wise premiums

H_0 = There is no significant difference in segment wise premium distribution by Insurers companies in last three years in India.

H_1 = There is a significant difference in segment wise premium distribution by Insurers companies in last three years in India.

Table no. 3: Movement in Segment Premiums

Segment	Total Premium INR Crore			% Share			YoY Growth	
	FY20	FY21	FY22	FY20	FY21	FY22	FY21 1	FY22
Health	51,675	58,684	73,582	27.4%	29.5%	33.4%	13.6 %	25.4 %
Motor	68,951	67,735	70,433	36.5%	34.1%	31.9%	- 1.8%	4.0%
Crop Insurance	32,273	31,120	29,530	17.1%	15.7%	13.4%	- 3.6%	-5.1%
Fire	15,727	20,133	21,545	8.3%	10.1%	9.8%	28.0 %	7.0%
Personal Accident	5,192	5,101	6,889	2.7%	2.6%	3.1%	- 1.8%	35.1 %
Marine	3,533	3,497	4,190	1.9%	1.8%	1.9%	- 1.0%	19.8 %
Liability	2,722	3,156	4,202	1.4%	1.6%	1.9%	15.9 %	33.1 %
Engineering	2,629	2,970	3,563	1.4%	1.5%	1.6%	12.9 %	20.0 %
Credit Insurance	1,388	1,395	1,492	0.7%	0.7%	0.7%	0.5%	7.0%
Aviation	692	749	852	0.4%	0.4%	0.4%	8.3%	13.8 %
All Other Misc.	4,136	4,175	4,357	2.2%	2.1%	2.0%	0.9%	4.4%
Grand Total	1,88,917	1,98,715	2,20,635	100.0 %	100.0 %	100.0 %	5.2 %	11.0 %

Source: IRDAI, General Insurance Council

Calculation of ANOVA Test :

One factor ANOVA					
	Mean	n	Std. Dev		
FY20	0.0909	11	0.12472		
FY21	0.0910	11	0.12209		
FY22	0.0910	11	0.12337		
Total	0.0910	33	0.11948		
ANOVA table					
Source	SS	df	MS	F	p-value
Years (Treatment)	0.00000	2	0.000000	0.00	1.0000
Segment (Error)	0.45679	30	0.015226		
Total	0.45679	32			

Result of Hypothesis:

Value of p is greater than 0.05 ($p > 0.05$)

$$1.000 > 0.05$$

H_0 = Accepted

Interpretation : H_0 = There is no significant difference in segment wise premium distribution by Insurers companies in last three years in India. Means all sector equally progress in their year wise performance. Moreover,

In FY22, all segments barring the crop insurance segment, have showed growth compared to the last year, when many of the segments had reported a drop in their premium numbers.

- ◆ Health insurance premiums have been the main drivers of the non-life insurance industry since the commencement of the Covid-19 pandemic. The health segment has grown by 25.4% in FY22 which is nearly double the growth of 13.6% witnessed in FY21. This increase has also been aided by the fact that the early part of FY21 was spent under a nationwide lockdown and companies have strengthened their standards. This has resulted in the health segment increasing its market share from 27.4% in FY20 to 33.4% in FY22. If we observe the various segments within health, for FY22, the group continues to hold the largest share at 49.5%, followed by retail at 41.7%, government at 8.2% and overseas medical at 0.6%.
- ◆ The FY22 premium growth of the SAHI continues to be significantly higher than the industry average. This has led to SAHI holding 28.4% of the health insurance market (increasing their share), while general insurance companies hold the balance 71.6%, which is lower than the 73.2% share in the previous year.
- ◆ The Motor insurance segment has continued its growth momentum, and the growth has improved marginally to 4% in FY22 compared to 3.6% in 11FY22, and 3.5% in 10MFY22, versus a 1.8% drop in FY21. However, despite this modest rise, the segment has seen its market share fall from 36.5% in FY20 to 31.9% in FY22, declining by approximately 450 bps over the two years in absolute terms.
- ◆ According to FADA, total vehicle sales reached 16.2 lakhs for March 2022, a decrease of 2.9% compared to March 2021 and a fall of 29.9% compared to March 2020. In March 2022, CVs and 3Ws reported an increase, while 2W and PV continued their decline. For FY22, PV and 3Ws reported growth. The short-term auto sentiment continues to be hampered by the chip shortage, lockdown in China due to the resurgence of the Covid virus, the Ukraine-Russia conflict, and increased fuel prices.
- ◆ Crop insurance premiums reached Rs 29,529.5 crores and have continued to decrease

by 5.1% in FY22. Last year too, the segment had recorded a drop of 3.6%. Issues such as delay in claims settlement, delay in the release of subsidy, and voluntary nature of the Pradhan Mantri Fasal Bima Yojana (PMFBY) scheme (some states opting out of the scheme) have continued to hamper the scheme.

- ◆ The FY22 Fire segment returned a steady growth rate of 7% but significantly lower than the 28% growth (attributable to an increase in reinsurance rates) witnessed in FY21. Further, the share too has eroded by around 30 bps in FY22 after jumping by approximately 180 bps in FY21.
- ◆ Next three segments in line – Personal Accident, Marine & Liability have shown a whopping growth of 35%, 20% and 33% respectively in FY22 as against the nominal growth of 3%, 2% and 2% in FY21. The combined addition made by all the three segments together stands at 3,834 Cr INR in FY 22 which is impressive.

The non-life industry has closed its FY22 journey on a strong note. The annual FY22 growth has continued to be driven by the health segment and by the private sector which grew at a significantly faster pace (growth of 14.8% in FY22) compared to the public sector (growth of 6% in FY22, which has been hampered by a lack of capital. May be noted that the government is planning to infuse around Rs 5,000 crores in three companies to shore up their solvency ratios).

The non-life premiums are expected to be driven by a continued uptick in the health segment even on the higher base (given that covid has generated significant awareness amongst the public and companies are looking to grow in the smaller cities), digital solutions complemented by offline offerings and the planned increase in motor TP premium in FY23. However, growth could be limited by any unanticipated adverse impact of any new covid variants and a rise in reinsurance rates.

D. Company-wise Premiums

The FY22 numbers have continued the previous trend of private players outpacing their public peers, with the private companies growing at more than double the rate of their public counterparts. The market share of private non-life insurance companies has increased to 59% in FY22 from 56% in FY20.

Hypothesis:

H_0 = There is no significant difference in General Insurers company wise premium distribution in last three years in India.

H_1 = There is a significant difference in General Insurers company wise premium distribution in last three years in India.

Table No. 4: Company-Wise Premiums

Insurer	INR Crore			% Market Share		
	FY20	FY21	FY22	FY20	FY21	FY22
The New India Assurance Co Ltd	26,813	28,548	32,569	14%	14%	15%
ICICI Lombard General Insurance Co Ltd	13,313	14,003	17,977	7%	7%	8%
United India Insurance Co Ltd	17,515	16,705	15,721	9%	8%	7%
The Oriental Insurance Co Ltd	13,673	12,450	13,701	7%	6%	6%
Bajaj Allianz General Insurance Co Ltd	12,780	12,570	13,689	7%	6%	6%
HDFC Ergo General insurance Co Ltd	11,830	12,295	13,498	6%	6%	6%
National Insurance Co Ltd	15,262	14,141	13,126	8%	7%	6%
Tata AIG General Insurance Co Ltd	7,385	8,042	9,923	4%	4%	5%
Reliance General Insurance Co Ltd	7,465	8,310	9,409	4%	4%	4%
SBI General Insurance Co Ltd	6,797	8,265	9,166	4%	4%	4%
IFFCO Tokio General Insurance Co Ltd	7,961	8,411	8,453	4%	4%	4%
Cholamandalam MS General Insurance Co Ltd	4,398	4,388	4,828	2%	2%	2%
Go Digit General Insurance Ltd	1,768	2,418	4,674	1%	1%	2%
Future Generali India Insurance Co Ltd	3,417	3,835	4,138	2%	2%	2%
Universal Sompo General Insurance Co Ltd	2,859	3,052	3,468	2%	2%	2%
Royal Sundaram General Insurance Co Ltd	3,667	2,822	2,867	2%	1%	1%
Magma HDI General Insurance Co Ltd	1,225	1,284	1,757	1%	1%	1%
Shriram General Insurance Co Ltd	2,466	2,139	1,753	1%	1%	1%
Liberty General Insurance Ltd	1,531	1,446	1,506	1%	1%	1%
Kotak Mahindra General Insurance Co Ltd	433	544	742	0%	0%	0%
Raheja QBE General Insurance Co Ltd	158	272	376	0%	0%	0%
Edelweiss General Insurance Co Ltd	146	219	349	0%	0%	0%
NAVI General Insurance Ltd	158	104	107	0%	0%	0%
Bharti AXA General Insurance Co Ltd #	3,134	3,160	0	2%	2%	0%
General Insurers Total	1,66,529	1,69,845	1,84,775	88%	86%	84%
Star Health & Allied Insurance Co Ltd	6,865	9,389	11,462	4%	5%	5%
Care Health Insurance Ltd	2,389	2,560	3,881	1%	1%	2%
Niva Bupa Health Insurance Co Ltd	1,243	1,751	2,810	1%	1%	1%
Aditya Birla Health Insurance Co Ltd	872	1,301	1,741	1%	1%	1%
Manipal Cigna Health Insurance Co Ltd	576	755	986	0%	0%	0%
Reliance Health Insurance Ltd*	6	-	-	0%	0%	0%
Stand-alone Pvt Health Insurers	11,951	15,755	20,880	6%	8%	10%
Agricultural Insurance Co of India Ltd	9,361	12,053	13,873	5%	6%	6%
ECGC Ltd	1,075	1,062	1,107	1%	1%	1%
Specialized PSU Insurers	10,437	13,115	14,979	6%	7%	7%
Grand Total	1,88,917	1,98,715	2,20,635	100	100	100

Calculation of ANOVA test

	<i>Mean</i>	<i>n</i>	<i>Std. Dev</i>		
FY20	0.037	24	0.0355		
FY21	0.035	24	0.0339		
FY22	0.035	24	0.0354		
Total	0.035	72	0.0344		
ANOVA table					
<i>Source</i>	<i>SS</i>	<i>df</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>p-value</i>
Year (Treatment)	0.0001	2	0.00003	0.03	.9719
Companies (Error)	0.0841	69	0.00122		
Total	0.0842	71			

Result of Hypothesis:

Value of p is greater than 0.05 ($p > 0.05$)

$$0.9719 > 0.05$$

H_0 = Accepted

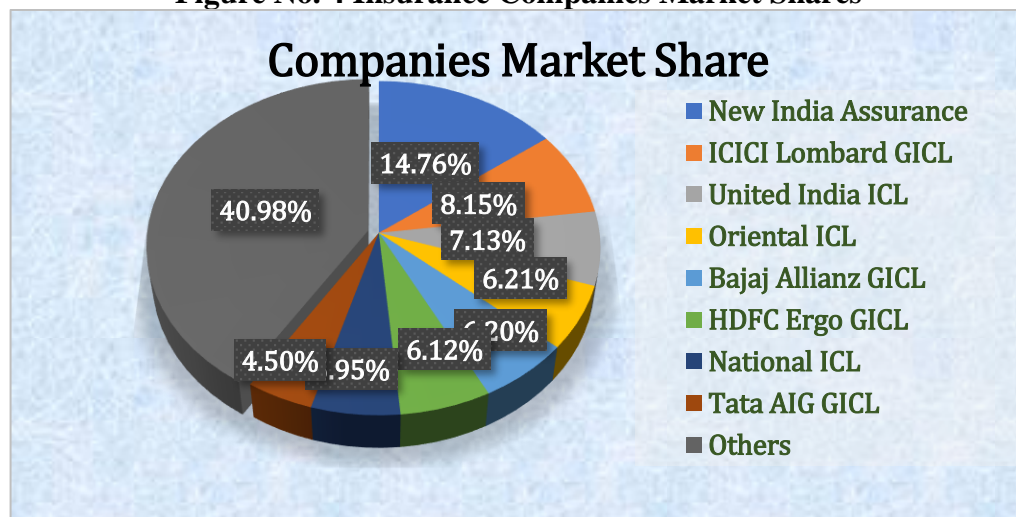
H_0 = There is no significant difference in General Insurers company wise premium distribution in last three years in India.

Interpretation:**Private Sector Insurers:**

- ◆ ICICI Lombard continued to be the largest private sector general insurance company, holding the market share of 8.15 % in the FY22 as against 7.05% in FY20 showing a considerable increase of more than 1%.
- ◆ Bajaj Allianz, the second largest private sector general insurance company, which underwrote a total premium of ₹13,689 crore, reported decrease in market share from 6.76 per cent in FY20 to 6.20 per cent during the year under review.
- ◆ The market share of HDFC Ergo has decreased to 6.12% in FY22 from 6.26% in FY20. At the same time, TATA AIG has increased its market share from 3.91% in FY20 to 4.5% in FY22.
- ◆ Out of 26 private insurers (including stand-alone health insurers) operating in India, 21 insurers reported an increase in premium under written in the FY22 as compared to the FY20.

Public Sector Insurers:

- ◆ In case of public sector general insurers, all companies except New India and Agricultural Insurance Co witnessed contraction in their business with decrease in premium collections as well as market share over the previous years.
- ◆ The market share of New India increased to 14.76% in FY22 from 14.19% in FY20. Similarly, Agricultural Insurance Co of India Ltd's market share has also gone up from 4.96% in FY20 to 6.29% in FY22.
- ◆ The market share of United, Oriental and National declined to 7.13 per cent, 6.21 per cent and 5.95 per cent in FY22 from 9.27 per cent, 7.24 per cent and 8.08 per cent in FY20 respectively.
- ◆ New India which collected direct premium of Rs. 32,569 crores once again remained as the largest general insurance company in India even in FY22.

Figure No. 4 Insurance Companies Market Shares

E. Insurance Penetration and Density

Insurance penetration and density are two metrics, often used to assess the level of development of the insurance sector in a country. While insurance penetration is measured as the percentage of insurance premium to GDP, insurance density is calculated as the ratio of premium to population (per capita premium).

Hypothesis:

H_0 = There is no significant difference in insurance penetration premium disbursement by Life Insurance and Non-Life insurance industries in last two decades in India.

H_1 = There is a significant difference in insurance penetration premium disbursement by Life Insurance and Non-Life insurance industries in last two decades in India.

Table No. 5 Insurance Penetration and Density data

Year	Penetration (%)			Density (USD)		
	Life	Non-life	Total	Life	Non-life	Total
2001-02	2.15	0.56	2.71	9.10	2.40	11.50
2002-03	2.59	0.67	3.26	11.70	3.00	14.70
2003-04	2.26	0.62	2.88	12.90	3.50	16.40
2004-05	2.53	0.64	3.17	15.70	4.00	19.70
2005-06	2.53	0.61	3.14	18.30	4.40	22.70
2006-07	4.10	0.60	4.80	33.20	5.20	38.40
2007-08	4.00	0.60	4.70	40.40	6.20	46.60
2008-09	4.00	0.60	4.60	41.20	6.20	47.40
2009-10	4.60	0.60	5.20	47.70	6.70	54.30
2010-11	4.40	0.71	5.10	55.70	8.70	64.40
2011-12	3.40	0.70	4.10	49.00	10.00	59.00
2012-13	3.17	0.78	3.96	42.70	10.50	53.20
2013-14	3.10	0.80	3.90	41.00	11.00	52.00
2014-15	2.60	0.70	3.30	44.00	11.00	55.00
2015-16	2.72	0.72	3.44	43.20	11.50	54.70
2016-17	2.72	0.77	3.49	46.50	13.20	59.70
2017-18	2.76	0.93	3.69	55.00	18.00	73.00
2018-19	2.74	0.97	3.70	55.00	19.00	74.00
2019-20	2.82	0.94	3.76	58.00	19.00	78.00
2020-21	3.20	1.00	4.20	59.00	19.00	78.00

Source: Swiss Re, Sigma, Various Issues.

Hypothesis Testing:

Hypothesis Test: Independent Groups (t-test, pooled variance)						
	Life (Group 1)	Non-Life (Group 2)				
	3.1195	0.7260	mean			
	0.7268	0.1377	std. dev.			
	20	20	n			
		38=	df			
		2.39350=	difference (Group 1 - Group 2)			
		0.27363=	pooled variance			
		0.52310=	pooled std. dev.			
		0.16542	standard error of difference			

		0=	hypothesized difference			
		14.469=	t			
		4.85E-17=	p-value (two-tailed)			

Result of Hypothesis:

t -table value < t -calculated value

$$2.101 < 14.469$$

Value of p is greater than 0.05 ($p > 0.05$)

$$0.000 < 0.05$$

H_0 = Rejected

Interpretation: H_1 = There is a significant difference in insurance penetration premium disbursement by Life Insurance and Non –Life insurance industries in last two decades in India. Both sector have different in insurance penetration is measured as the percentage of insurance premium to GDP.

During the first decade of insurance sector liberalization, the sector has reported increase in insurance penetration from 2.71 per cent in 2001-02 to 5.20 per cent in 2009-10. Since then, the level of insurance penetration declined till 2014-15 due to decline in life insurance penetration. However, the insurance penetration started again increasing from 2015-16 and reached 4.20 per cent in 2020-21. While the penetration of life insurance sector has gone up from 2.15 per cent in 2001-02 to 3.20 per cent in 2020-21, non-life insurance penetration has gone up from 0.56 per cent to 1.00 per cent during the same period.

The level of insurance density has reported consistent increase from USD 11.50 in 2001-02 to USD 64.40 in the year 2010-11. After some ups and downs, insurance density recorded steady increase from the year 2016-17. While life insurance density has gone up from USD 9.1 in 2001-02 to USD 59 in 2020-21, non-life insurance density has gone up from USD 2.4 to USD 19 during the same period.

F. Conclusion

In conclusion, the Non-Life Insurance industry continues to show maturity and resilience over the last 10 years despite facing many operational challenges, since the removal of tariffs. The industry players are well poised to take advantage of the favourable business climate emerging from various Government initiatives to tap the huge untapped potential in the Indian markets in the years to come.

The Indian General Insurance Industry in FY 2020-21 has continued its robust upward trend, achieving a 5.19% Year-on-Year growth with respect to Premium Income in India for 2019-20, and an 14.64% CAGR over a 10 Year Period. The industry has also continued to increase its

penetration figures, growing from 0.93% in FY 2019-20 to 1.01% in FY 2020-21 Insurance Density has almost increased three-fold over a 10-year period, showcasing the increased consumer demand for products from the Insurance sector.

References:

Acar, N., Gullu, K., & Karamustafa, K. (2012). Promotional Activities in Hotels:

Applications in the Turkey's Region of Cappadocia. *Procedia - Social and*

Behavioral Sciences, 58(c), 1027–1036. [https://doi.org/10.1016/j.sbspro.](https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.09.1083)

2012.09.1083

Agyei, J., Sun, S., Abrokwah, E., Penney, E. K., & Ofori-Boafo, R. (2020).

Influence of Trust on Customer Engagement: Empirical Evidence From the

Insurance Industry in Ghana. *SAGE Open*, 10(1). [https://doi.org/10.1177/](https://doi.org/10.1177/2158244019899104)

2158244019899104

Bryan Eisenberg, J. E. (2006). *Waiting for Your Cat to Bark?: Persuading Customers When They*

Ignore Marketing. Edition, Thomas Nelson; Har/Com.

Calder, B. J., Malthouse, E. C., Schaedel, U., & , Edward C. Malthouse, & U. S. (2009).

An Experimental Study of the Relationship between Online Engagement and

Advertising Effectiveness. *Journal of Interactive Marketing*, 23(4), 321–331.

<https://doi.org/10.1016/j.intmar.2009.07.002>

Kumar, V. (2012). *A Contemporary Study of Factors Influencing Urban and Rural*

Consumers for Buying Different Life Insurance Policies in Haryana. □□□□□□.

Lăcătușu, S. (2015). *Dissatisfied Consumers' Complaint Behavior – From*

Grievances to Conflict in the Insurance Industry.

37–54.

LethinJothi, A. L., G. V. (2012). Consumer Grievance Redressal System in

Indian Insurance Industry. *The International Journal of Economic and Business*

Studies, 1(7), 34–38.

- <https://shodhganga.inflibnet.ac.in/simple-search>

વૈશ્વિકરણ અને નવી શિક્ષણ નીતિ પર તેની અસર

ડો યોગેશ ચંદ્ર કેશવદેવ બારોટ

અમર જ્યોત એમ્ એડ. કોલેજ રાધનપુર

સંક્ષીપ્ત સાર

શિક્ષણ એ રાષ્ટ્રની કરોડરજ્જુ છે જ્યાં ઉચ્ચ શિક્ષણ ભારતીય શિક્ષણની ઔપચારિક પ્રક્રિયામાં શૈક્ષણિક પિરામિડની ટોચ પર કબજો કરે છે. છેલ્લા કેટલાક દાયકાઓમાં વૈશ્વિક સ્તરે સામાજિક-આર્થિક પ્રવાહમાં વધારો થયો છે. આવા સંજોગોમાં મહત્વની બાબત એ છે કે વૈશ્વિક રમતોમાં ભાગ લેવા માટે, (ગ્લોબલ વિલેજ)માં સ્થાન મેળવવા માટે સ્થાનિક અવરોધો દૂર કરવા પડે છે. વૈશ્વિકીકરણ જેને કહેવાય છે તેના સામાજિક-આર્થિક વૈશ્વિક પરિણામોમાંથી કેટલાક રાષ્ટ્રોએ લાભ મેળવ્યો છે. વૈશ્વિકરણે શિક્ષણની માંગને બે ભાગમાં વધારી. પ્રથમ, વૈશ્વિક, વિજ્ઞાન આધારિત, જ્ઞાન અને સઘન અર્થતંત્રને ઉચ્ચ શિક્ષણ માટે આર્થિક રીતે વધતા વળતરને લીધે સારી નોકરીઓ મેળવવા માટે યુનિવર્સિટીની તાલીમ વધુ જરૂરી બને છે. બીજો ભાગ સામાજિક-રાજકીય, વસ્તી વિષયક અને લોકતાંત્રિક આદર્શો છે જેઓ પરંપરાગત રીતે યુનિવર્સિટીઓમાં ભણ્યા ન હોય તેવા જૂથને પ્રવેશ આપવા માટે યુનિવર્સિટીઓ પર દબાણ વધારે છે. સમય જતાં તે સ્પષ્ટ થઈ રહ્યું છે કે વૈશ્વિકરણ શિક્ષણ માટે સૈદ્ધાંતિક અને વ્યવહારિક રીતે એક પડકાર છે. તદનુસાર, વૈશ્વિકરણને શૈક્ષણિક વિભાવનાઓ દ્વારા સ્વીકારવું પડશે. નોલેજ સોસાયટી, ઇન્ફોર્મેશન એન્ડ કોમ્યુનિકેશન ટેકનોલોજી, માર્કેટ ઇકોનોમી, વેપાર ઉદારીકરણ અને ગવર્નન્સ સ્ટ્રક્ચર્સમાં બદલાવ વૈશ્વિકરણના ઘટકોની ભારતીય ઉચ્ચ શિક્ષણ પર નોંધપાત્ર અસર પડે છે. આ પેપરનો હેતુ ભારતીય શિક્ષણ પર વૈશ્વિકરણની અસરને પ્રકાશિત કરવાનો છે.

મુખ્ય શબ્દો: વૈશ્વિકરણ, જ્ઞાન, સમાજ, શિક્ષણ, આર્થિક સુધારા

પરિચય

વૈશ્વિકરણ શબ્દનો સૌપ્રથમ ઉપયોગ અર્થવ્યવસ્થાના ક્ષેત્રમાં થયો હતો. પરંતુ વૈશ્વિકીકરણની પ્રક્રિયાએ નવી વિશ્વ વ્યવસ્થામાં સમાજોની આર્થિક, સામાજિક, સાંસ્કૃતિક અને તકનીકી બાજુઓને ઊંડી અસર કરી છે. વૈશ્વિકરણને આર્થિક, સામાજિક અને સાંસ્કૃતિક નીતિઓના નિર્દેશનમાં મૂળભૂત ખ્યાલ તરીકે જોવામાં આવે છે. કોગ બર્ન (2000) માને છે કે વૈશ્વિકીકરણ એ વૈશ્વિક અર્થતંત્રમાં ઉત્પાદન અને વિતરણની પ્રક્રિયાઓમાં થતા સ્મારક માળખાકીય ફેરફારો વિશે છે. આ માળખાકીય ફેરફારો એ

ઘણા વૈશ્વિક સાહસો દ્વારા પ્રતિભાવો છે જે તેમની મુખ્ય વ્યવસાય પ્રક્રિયાઓ જેમ કે ઉત્પાદન, પરીક્ષણ, બેક-ઓફિસ, કામગીરી, માર્કેટિંગ અને વિતરણમાં અદ્યતન માહિતી અને સંચાર તકનીકોના વધેલા એપ્લિકેશન અને એકીકરણ દ્વારા પ્રસ્તુત જબરદસ્ત દબાણો અને વિચિત્ર તકોનો સામનો કરે છે. વૈશ્વિકરણ એ એક "જાદુઈ" શબ્દ છે જે અર્થતંત્રથી રાજકારણ સુધી, સામાજિક નીતિઓથી સંસ્કૃતિ સુધીના દરેક ક્ષેત્રમાં પરિવર્તનને ઓળખે છે અને વ્યક્ત કરે છે. વૈશ્વિકરણને ફેશન અભિવ્યક્તિ તરીકે માનવામાં આવે છે જે ભૂતકાળ અને ભવિષ્યના બંને સમય સાથે વ્યવહાર કરવાના તમામ દરવાજા ખોલે છે. વૈશ્વિકરણ માટે વિવિધ અભિગમો છે. નિષ્ણાતો (વૈજ્ઞાનિકો) વચ્ચે વૈશ્વિકરણ પર કોઈ ચોક્કસ કરાર નથી. વૈશ્વિકરણની રાજકીય, સાંસ્કૃતિક અને આર્થિક અસરો સમગ્ર શબ્દમાં ફેલાય છે, તે સમર્થન અને વિરોધ બંને મેળવે છે.

વૈશ્વિકરણ અને શિક્ષણ

વૈશ્વિકરણને શિક્ષણ સાથે ગાઢ સંબંધ છે. સમાજને ઘડવામાં શિક્ષણનું મહત્ત્વનું સ્થાન હોવાથી, તેને વૈશ્વિકરણ સાથે જોડવું જોઈએ અને વૈશ્વિક પ્રવૃત્તિઓની શિક્ષણ પર ઊંડી અસર પડે છે. વૈશ્વિકરણની અસરો હેઠળ શિક્ષણમાં સતત ફેરફારો થઈ રહ્યા છે. શિક્ષણ પર વૈશ્વિકરણની અસરો ટેકનોલોજીમાં ઝડપી વિકાસ લાવે છે અને સંદેશાવ્યવહાર વિશ્વભરની શાળા પ્રણાલીઓમાં વિચારો, મૂલ્યો અને જ્ઞાન તરીકે, વિદ્યાર્થીઓ અને શિક્ષકોની ભૂમિકામાં ફેરફાર અને માહિતી આધારિત સમાજમાં ઔદ્યોગિકીકરણથી સમાજમાં પરિવર્તન લાવવાની આગાહી કરે છે. સમાજ તે સંસ્કૃતિ પરની અસરને પ્રતિબિંબિત કરે છે અને સાંસ્કૃતિક સામ્રાજ્યવાદનું નવું સ્વરૂપ લાવે છે. તે ટેકનોલોજીમાં ઝડપી વિકાસ લાવે છે અને સંદેશાવ્યવહાર સમગ્ર વિશ્વમાં શાળા પ્રણાલીઓમાં વિચારો, મૂલ્યો અને જ્ઞાનના રૂપમાં ફેરફારોની આગાહી કરે છે. ટેકનોલોજી અને સંચાર વિકાસ દ્વારા સંચાલિત વૈશ્વિક સમાજનો ઉદય બાળકોને, વિશ્વના ભાવિ નાગરિકોને 'વૈશ્વિક નાગરિકો'માં આકાર આપી રહ્યો છે, સ્પર્ધાત્મક, માહિતી આધારિત સમાજમાં લાગુ કરવા માટે કુશળતા અને જ્ઞાનની વિશાળ શ્રેણી ધરાવતા બુદ્ધિશાળી લોકો. દેશોનું ભાવિ ઘણીવાર વૈશ્વિક બજારમાં સ્પર્ધા કરવાની તેમની ક્ષમતામાં રહેલું છે જ્યાં ઔદ્યોગિક આધારિત અર્થતંત્રો જ્ઞાન આધારિત ઉદ્યોગોને માર્ગ આપી રહી છે, "ત્વરિત પરિવર્તન અને અનિશ્ચિતતાના પડકારોને પહોંચી વળવા માટે જ્ઞાન, કૌશલ્ય અને બૌદ્ધિક ક્ષમતા" ના મહત્ત્વને સમજીને. શિક્ષણ એ જીવનભરની શીખવાની અને પ્રશિક્ષણ પ્રક્રિયા છે, ટ્રાન્સફર કરી શકાય તેવી કૌશલ્યો અને જ્ઞાનનો વિકાસ કરે છે જે સ્પર્ધાત્મક બજારોમાં લાગુ કરી શકાય છે જ્યાં જ્ઞાન અને માહિતીનો વેપાર કોમોડિટી તરીકે થાય છે.

વિશ્વની અર્થવ્યવસ્થાઓના વૈશ્વિકીકરણને કારણે અભ્યાસક્રમના આંતરરાષ્ટ્રીયકરણ પર ભાર વધી રહ્યો છે. તે વિશ્વભરની એજન્સીઓ અને સંસ્થાઓ સાથે સંશોધન અને શિક્ષણમાં નવી ભાગીદારી માટેની તકોમાં પણ યોગદાન આપે છે (ટવીગ એન્ડ ઓબ્લિંગર, 1996). વૈશ્વિકરણ એ ઘણા શક્તિશાળી વિશ્વવ્યાપી દળોમાંનું એક છે જે વ્યાપાર સ્પર્ધાના આધારને પરિવર્તિત કરી રહ્યા છે, વિરોધાભાસી રીતે એવા યુગને હાંકી કાઢે છે જેમાં પ્રેક્ટિસના નાના, સ્થાનિક સમુદાયો એક અગ્રણી માળખાકીય સ્વરૂપ બની શકે છે. પ્રેક્ટિસના સમુદાયો સંસ્થાઓને જ્ઞાન-આધારિત વૈશ્વિક અર્થતંત્રમાં સ્પર્ધા કરવા માટે જરૂરી યોગ્યતાના ઊંડા સ્તરનું નિર્માણ, વહેંચણી અને લાગુ કરવા સક્ષમ બનાવે છે (ફ્રકર, 1993). માનવતા દરેક ક્ષેત્રમાં વધુને વધુ અને ઝડપી પરિવર્તન જીવે છે. સામાજિક, આર્થિક અને સાંસ્કૃતિક મૂલ્યો નવા પડકારો માટે ફરજ પાડવામાં આવે છે. ઝલોબલાઈઝેશનની વિભાવના સાથે શિક્ષણ ક્ષેત્રે ઘણા ફેરફારોની અપેક્ષા છે. શિક્ષણનું પરંપરાગત માળખું બદલવું પડશે.

ભારતીય શિક્ષણ પર વૈશ્વિકરણની અસર

વૈશ્વિકરણની ભારતમાં શિક્ષણ પ્રણાલી પર બહુપરીમાણીય અસર છે. તે માહિતી ટેકનોલોજીના વ્યાપક ઉપયોગના સંદર્ભમાં શૈક્ષણિક પ્રણાલીમાં સુધારાની જરૂરિયાતને રેખાંકિત કરે છે, શિક્ષણને ઉત્પાદકતાનું પરિમાણ આપે છે અને તેની સંશોધન અને વિકાસ પ્રવૃત્તિઓ પર ભાર મૂકે છે કારણ કે માનવ મૂડી નિર્માણમાં શિક્ષણ એ મહત્વનું રોકાણ છે. ભારતમાં શિક્ષણ પ્રણાલી ભંડોળની તીવ્ર તંગી, સ્વાયત્તતાનો અભાવ, જોડાણના બોજથી પીડાય છે. બીજી તરફ શિક્ષણ પર વૈશ્વિકરણની અસર ટેકનોલોજી, સંચાર અને જ્ઞાન અર્થતંત્રમાં ઝડપી વિકાસ લાવે છે.

1. ભારતમાં વૈશ્વિકીકરણ અને આર્થિક સુધારાઓએ સામાજિક કલ્યાણ શિક્ષણ, રોજગાર, કૃષિ અને આરોગ્ય પ્રણાલીના રાજ્ય અને પુનર્ગઠનની ભૂમિકામાં નોંધપાત્ર ફેરફારો કર્યા છે. ઉચ્ચ શિક્ષણમાં હંમેશા મધ્યમ વર્ગ અને સમાજના ઉચ્ચ વર્ગનો ઈજારો રહ્યો હતો.
2. ઉચ્ચ શિક્ષણનું ખાનગીકરણ - ભારતમાં ઉચ્ચ શિક્ષણના ખાનગીકરણ તરફનું વલણ વધી રહ્યું છે. ખાનગીકરણને કારણે શિક્ષણની ગુણવત્તા અને સામગ્રી ઉદ્યોગલક્ષી છે. વૈશ્વિકીકરણ અને ખાનગીકરણના આ યુગમાં સ્પર્ધા સાથે અને 21મી સદીના નવા પડકારોને પહોંચી વળવા માટે ઉચ્ચ શિક્ષણમાં ધરમૂળથી પરિવર્તન લાવવું જોઈએ. ભારતે શૈક્ષણિક સંસ્થાઓની શૃંખલા ઉભી કરવી જરૂરી છે જે માન્યતા પ્રાપ્ત, વૈશ્વિક સ્તરે સ્વીકાર્ય હોય. આપણે એ પણ ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે ગુણવત્તાયુક્ત શિક્ષકો ગુણવત્તાયુક્ત ઇન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર છે, ગુણવત્તાયુક્ત નેતૃત્વ હેઠળ.

3. મહિલા શિક્ષણ - મહિલા સાક્ષરતા દર વૃદ્ધિ દાયકાઓમાં વધ્યો છે. દેશના સર્વાંગી વિકાસ અને ઘર અને બહાર જીવનની ગુણવત્તા સુધારવામાં સ્ત્રી શિક્ષણ ખૂબ જ મહત્વપૂર્ણ ભૂમિકા ભજવે છે.

4. વાણિજ્યીકરણ - વૈશ્વિકરણની અસર ઉચ્ચ શિક્ષણનું વ્યાપારીકરણ છે જેના કારણે સ્વ-ધિરાણ અભ્યાસક્રમો દાખલ કરવામાં આવ્યા છે જેણે ઘણાને ઉચ્ચ શિક્ષણ મેળવવાથી વંચિત કર્યા છે, ખાસ કરીને ભારત જેવા દેશોમાં જ્યાં હજુ પણ નિરક્ષરતા પ્રવર્તે છે અને શિક્ષણ ઘણા લોકો માટે એક સ્વપ્ન છે. ઉચ્ચ શિક્ષણના વૈશ્વિકીકરણની હાલની નીતિ સામાજિક ન્યાય અથવા સરકારની નીતિને બદલે પ્રોફાઇલ દ્વારા પ્રેરિત છે. તેથી તેનું લક્ષ્ય બજારની માંગને પહોંચી વળવાનું છે.

5. શિક્ષક શિક્ષણ - આજે વૈશ્વિક સમાજમાં ઝડપી પરિવર્તન, આજીવન અધ્યયન, શિક્ષણના લવચીક માર્ગો અને ટેકનોલોજીના ઉપયોગના પાસાઓ શિક્ષક શિક્ષણના તમામ ક્ષેત્રો પર મોટી અસર કરે છે. મુખ્ય પગલાં ગુણાત્મક વિસ્તરણ, મૂલ્ય આધારિત, યોગ્યતા આધારિત અને ICT આધારિત શિક્ષણ શિક્ષણ.

6. જ્ઞાન - ઉચ્ચ શિક્ષણ પર વૈશ્વિકરણની અસર એ જ્ઞાન-કેન્દ્રી તરીકે યુનિવર્સિટીઓ તરફ જ્ઞાન સમાજમાં સંક્રમણ છે.

7. કૌશલ્ય - ઉચ્ચ શિક્ષણ વૈશ્વિકરણ દ્વારા રજૂ કરાયેલી માંગ અને પડકારોને પહોંચી વળવાના માર્ગો શોધે છે. આજે ઉચ્ચ શિક્ષણથી કુશળ અને પ્રશિક્ષિત કાર્યબળ ઉત્પન્ન થવાની અપેક્ષા છે જે આ વૈશ્વિક બજારમાં સ્પર્ધા કરી શકે છે.

વૈશ્વિક શિક્ષણનું લક્ષ્ય અને મહત્વ

શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં સરકારની મુખ્ય ફરજ એ છે કે વ્યૂહાત્મક ઉદ્દેશ્યો અનુસાર વિકસાવવામાં આવેલી શૈક્ષણિક પ્રવૃત્તિઓની રચના કરવી અને તેને લક્ષ્યો માટે યોગ્ય નીતિઓ સાથે નિર્દેશિત કરવી. ઉપરાંત શિક્ષણ એ સરકારી ખર્ચનું મુખ્ય ક્ષેત્ર છે અને માનવ સંસાધન માટે નોંધપાત્ર સંભવિત લક્ષ્ય છે. દરેક દેશના સ્થાનિક સત્તાવાળાઓ શિક્ષણનું સ્થાનિક ઉદ્દેશ્ય જણાવી શકે છે. તેમના ઉદ્દેશ્યો સ્થાનિક જરૂરિયાતો અને જરૂરિયાતો અનુસાર બદલાઈ શકે છે અને ઘણા એકબીજાથી તફાવત દર્શાવે છે. પરંતુ વૈશ્વિક શિક્ષણના દરેક દેશ માટે ઘણા ઉદ્દેશ્યો સમાન છે. વૈશ્વિક શિક્ષણના ઉદ્દેશ્યો અને મહત્વને નીચે મુજબ કહી શકાય:

- જેઓ શિક્ષણ પ્રક્રિયામાં ભાગ લે છે તેઓને નવી સંસ્કૃતિની કુશળતા પ્રાપ્ત કરવા દો
- આંતરસંસ્કૃતિક તફાવતોને પારખવાની ક્ષમતા વિકસાવો

- વૈશ્વિક પરિપ્રેક્ષ્યમાં ઘટનાઓની ટીકા કરતા લોકોને મદદ કરો
- વિવિધ સંસ્કૃતિઓ સંસ્થાની પ્રવૃત્તિઓને કેવી રીતે અસર કરે છે તે સમજાવો
- વિદ્યાર્થીઓને એ સમજવામાં મદદ કરો કે વલણ કેવી રીતે આકાર લે છે અને તેઓ વર્તનને કેવી રીતે અસર કરે છે
- વિવિધ સંસ્કૃતિઓમાં કામ કરતા સંચાલકોની ભાષા અને સંવાદિતા કૌશલ્યનો વિકાસ કરો
- વિવિધ સંસ્કૃતિમાંથી આવતા લોકો સાથે મળીને કામ કરવાની ક્ષમતા પ્રદાન કરો
- તેમને સાંસ્કૃતિક સંવેદનશીલતા અને અનુભવ પ્રાપ્ત કરીને બહુ-પક્ષીય વિચારસરણીની કુશળતા વિકસાવો
- સાંસ્કૃતિક તફાવતો અનુસાર કેવી રીતે વર્તે છે તે શીખવો
- બહુરાષ્ટ્રીય જૂથોનું સંચાલ
- ભારતીય શિક્ષણ પર વૈશ્વિકરણના પડકારો

અસમાન તકોની દુનિયામાં, વિચાર અને જ્ઞાન એ ઉભરતા પરિબળ છે જે શિક્ષણનો વિકાસ નક્કી કરે છે. ફેકલ્ટીની અછત, શિક્ષણની ગુણવત્તા અને પ્રોત્સાહક માળખું એ વૈશ્વિકરણના પડકારો છે. જેમ જેમ વિશ્વ શિક્ષણ પર સ્થાપિત માહિતી સમાજ તરફ આગળ વધી રહ્યું છે, ત્યારે ભારત પાછળ રહી શકે નહીં. ભારતે નોલેજ ઇકોનોમીનું વાતાવરણ ઊભું કરવાનું છે જે નોલેજ વર્કરને પ્રોત્સાહન આપી શકે. આવા લોકો જ્ઞાનના કટીંગની ધાર પર હોવા જોઈએ. ભૌગોલિક અવરોધો અને સંદેશાવ્યવહાર પ્રતિબંધોને તોડવું એ જ્ઞાનના પ્રસારના સ્વસ્થ લક્ષણો છે. ભારતમાં ગુણવત્તાયુક્ત સંસ્થાની અછતને દૂર કરવી પડશે સફળ વૈશ્વિકીકરણ ઉચ્ચ શિક્ષણ પ્રણાલીની પુરવઠા અને માંગની જરૂરિયાતને પૂર્ણ કરી શકે છે. શિક્ષણ એ મૂડીરોકાણ માટેની ફળદ્રુપ જમીન છે જો તે વિદેશી ટેગ સાથે આવે તો વૈશ્વિકીકરણ દ્વારા તેને દૂર કરી શકાય છે.

નિષ્કર્ષ

વૈશ્વિકરણ શબ્દ આર્થિક, સામાજિક અને રાજકીય ખ્યાલની ચાલુ પ્રક્રિયાને વ્યાખ્યાયિત કરે છે. તે તદ્દન વ્યાપક બની ગયું છે. જેમ કે કોગબર્ન (2000) વૈશ્વિકીકરણને ઓળખે છે તે વૈશ્વિક અર્થતંત્રમાં ઉત્પાદન અને વિતરણની પ્રક્રિયાઓમાં થતા સ્મારક માળખાકીય ફેરફારો વિશે છે અને તે વૈશ્વિક માળખામાંથી ઉદ્ભવતા બંધારણો અને પ્રક્રિયાઓને સમગ્ર સામાજિક, રાજકીય અને આર્થિક અસર કરે છે. તે એક વાસ્તવિક ઘટના છે જે ઉત્પાદન, વિતરણ અને અન્ય વ્યવસાયિક પ્રક્રિયાઓના લગભગ

તમામ પાસાઓ સહિત વિશ્વની આર્થિક વ્યવસ્થામાં પરિવર્તન લાવી રહી છે. જેમ જેમ જ્ઞાનનો ભંડાર સમગ્ર વિશ્વમાં વિસ્તરતો જાય છે, તેમ વિશ્વના તમામ લોકો, વિશ્વના તમામ લોકો પાસે શક્ય તેટલી વધુ એક્સેસ હોવી જોઈએ. નવા વિકાસ મોડલના ઉદભવ સાથે, ખાસ કરીને ઉચ્ચ ઔદ્યોગિક અર્થતંત્રોમાં, જ્ઞાન અને માહિતીનું મહત્વ વધતું જાય છે. આમ, વૈશ્વિકરણના યુગમાં જ્ઞાન, શિક્ષણ અને શિક્ષણ માટે જબરદસ્ત સહવર્તી અસરો છે. જ્ઞાન, શિક્ષણ અને શિક્ષણની નવી પ્રણાલીમાં નીચેના ઘટકો શામેલ હોવાનું માનવામાં આવે છે. વૈશ્વિકરણ જીવનનો નવો માર્ગ લાવે છે. વૈશ્વિક વિશ્વમાં વ્યક્તિઓ એક ઘટનામાં ઘટનાઓનું સર્વગ્રાહી અભિગમમાં મૂલ્યાંકન કરે તેવી અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે. વૈશ્વિકરણ વિદ્યાર્થીની પ્રતીકોની હેરફેર કરવાની ક્ષમતાને વધારે છે અને તે તેમને અમૂર્ત ખ્યાલો પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવા દે છે. વિદ્યાર્થીઓને તેમની વૈજ્ઞાનિક અને તકનીકી રીતે પ્રશિક્ષિત વ્યક્તિઓની સંપાદન કરવાની ક્ષમતા અને સંખ્યા વધારવાની તક મળે છે. વૈશ્વિક વિશ્વ ઉપરાંત તેઓ માનસિક અને શારીરિક શ્રમ વચ્ચે તફાવત કરી શકે છે. વૈશ્વિકરણ વિદ્યાર્થીઓને ટીમમાં કામ કરવા પ્રોત્સાહિત કરે છે. તે વૈશ્વિકતાનું બીજું મહત્વનું પાસું છે કારણ કે કર્મચારીઓને એવા લોકોની જરૂર હોય છે જે જૂથોમાં કામ કરી શકે. લોકો વચ્ચે સરહદો નથી. નવી તકનીકો અસરકારક અને કાર્યક્ષમ વિકલ્પો પ્રદાન કરીને સાંસ્કૃતિક સીમાઓ પર વધુ અસરકારક રીતે વાતચીત કરવાનું શક્ય બનાવે છે. વૈશ્વિકીકરણ માનવ મનને નવી દ્રષ્ટિ વિકસાવવા દબાણ કરે છે.

A Study of Capital to Risk Assets Ratio's performance of Selected Cooperative Banks of Gujarat State

Dhirajkumar K. Nathani

Research Scholar,
Shri Govind Guru University - Godhra

Dr. Maheshkumar Chimanlal Rathava

Associate Professor in the Dept. of Commerce
Shree J.K. Kothecha Arts & Smt. S.H. Gardi Commerce, College,

Abstract: This research paper is focusing on selected cooperatives banks of Gujarat state with their performance of Capital to Risk (Weighted) Assets Ratio. (CRAR) here for study purpose last eleven years data is taken. Firstly introductory part of selected banks are given to understand about the banks including objective of study, secondly few review of literatures are given then research methodology parts explained including formulating hypotheses. Both banks data compared and suitable statically test applied for hypotheses testing. Result of hypotheses is given followed by the conclusion part. At last references is given.

Key Words:

Cooperatives Banks, Capital to Risk (Weighted) Assets Ratio, Panchmahal District Co-Operative Bank [PDCOB], Gujarat State Co-operative Bank, Panchmahal [GSCOB], Basel -III

Introduction:

Men are persistently striving for their own progress. To attain their goals generally they take support of two factors. One is to compete with each other with their own efforts and the other is to achieve goals with each other's cooperation. Right from the human existence cooperation plays an important role than competition. Cooperation is at the base of human nature. Since time immemorial, men and animals could survive and make progress through cooperation. The principle of 'Cooperation' has more been acceptable than 'confrontation'.

Thus, the Co-operative activities originated because of human requirements. As a result of the activities of different groups of people to achieve their common interests cooperation came into being. Co-operative segment has also played a noteworthy role in the rapid progress of India's economy. India is also known as a country of agriculture land and villages. Therefore, holistic and balanced development of middle class and the people with lower income group is necessary. Co-operative activity has made the economic development of small and middle class people, peasants, pastoralists, small artisans, laborers, etc. possible. Institutions conducting such Co-operative activities mainly include the State Co-operative Bank, Co-operative Bank, Civil Co-operative Banks, Primary Agricultural Credit Societies and Primary Land Development Banks.

About Selected Banks:

Researcher has taken two District Co-operative banks of Gujarat for the time period 2009-2010 to 2020-21 as listen given below:

1. Panchmahal District Co-Operative Bank [PDCOB]
2. Gujarat State Co-operative Bank, Panchmahal [GSCOB]

1. Panchmahal District Co-Operative Bank [PDCOB]: The Panchmahal District Co. Op. Bank Ltd. offers wide range of Loan to make its valuable customers and providing finance to farmers. We have values customer relationship and satisfaction customer. And located in in the area of east Gujarat i.e. in godhra district . with the objective of internet Banking site provides personal banking and corporate banking services that gives you complete control over all your banking demands online. With vision of The portal provides anywhere, anytime, online access to accounts for Bank's Retail and Corporate customers. The application is developed using the latest cutting edge technology and tools. The infrastructure supports unified, secure access to banking services for accounts for accounts

2. Gujarat State Co-operative Bank, Panchmahal [GSCOB] : The Gujarat State Cooperative Bank is a Scheduled Bank (Registered under the Gujarat Cooperative Societies Act 1961) having requisite Banking License with Head Office located in Ahmedabad. As an Apex bank it serves the credit and financial needs of nearly 28 Lakhs farmers of 9402 PACS through the 18 District Central Cooperative Banks (DCCBs). GSCB is committed to rural and agriculture development through the vast network of

short term cooperative credit structure spread throughout the State of Gujarat. GSCB stands for three tier structure, prosperity and cooperative principles. GSC Bank provides retail banking services to its customers through a network of 33 branches in Ahmedabad, Gandhinagar, Halvad & Gandhidham.

Objective:

- To study the last eleven years performance of CRAR of PDC and GSC Cooperatives Bank

Review Literature:

Niranjanraj and Chitanbaram (2000), in their study titled, “Measuring the Performance of COBs” observed that suitable models should be developed to evaluate the performance of co-operative banks. They considered 23 parameters falling into four major groups for measuring the performance of Co-operative Banks and assigned appropriate weights to each parameter. They ranked 14 Co-operative Banks of Kerala based on composite marks.

Soni and Saluja (2013) the study is based on the financial ratios of DCC Bank in Rajnandgaon. The different ratios indicating liquidity, efficiency, profitability, and solvency are taken into consideration in order to understand the financial position of the bank. The financial position of this bank analyzed by ratio analysis techniques and it is found that the solvency, liquidity and profitability are satisfactory. The efficiency ratios indicated a medium level of the expenditure over the gross income. Profitability of the bank was very low due to the heavy over dues and low rate of recovery.

RBI Basel- III: CRAR is decided by central banks and bank regulators to prevent commercial banks from taking excess leverage and becoming insolvent in the process. The Basel III norms stipulated a capital to risk-weighted assets of 8%. In India, scheduled commercial banks are required to maintain a CAR of 9% while Indian public sector banks are emphasized to maintain a CAR of 12% as per RBI norms. In this system, the funded and non-funded items and other off-balance sheet exposures are assigned weights according to the risk perception and banks are required to maintain unimpaired minimum capital funds to the prescribed ratio on the risk-weighted assets. The notional amount of each asset is multiplied by the risk weight assigned to the asset

to arrive at the risk-weighted asset number. Risk weight for different assets varies e.g. 0% on a Government Dated Security and 20% on an AAA-rated foreign bank etc.

About Capital to Risk (Weighted) Assets Ratio (CRAR):

Capital to Risk (Weighted) Assets Ratio (CRAR) is also known as Capital adequacy Ratio, the ratio of a bank's capital to its risk. The banking regulator tracks a bank's CAR to ensure that the bank can absorb a reasonable amount of loss and complies with statutory Capital requirements. Higher CRAR indicates a bank is better capitalized. The Capital to risk-weighted assets ratio is arrived at by dividing the capital of the bank with aggregated risk-weighted assets for credit risk, market risk, and operational risk. The higher the CRAR of a bank the better capitalized it is.

The capital to risk-weighted assets ratio is calculated by adding a bank's tier 1 capital and tier 2 capitals and dividing the total by its total risk-weighted assets. That is

Tier 1 CRAR = (Eligible Tier 1 capital funds) ÷ (Credit Risk RWA + Market Risk RWA + Operational Risk RWA)

Total CRAR = (Eligible Total capital funds) ÷ (Credit Risk RWA + Market Risk RWA + Operational Risk RWA)

Formula:

Capital adequacy ratios (CARs) are a measure of the amount of a bank's core capital expressed as a percentage of its risk-weighted asset.

Capital adequacy ratio is defined as:

$$\text{CAR} = \frac{\text{Tier 1 Capital} + \text{Tier 2 capital}}{\text{Risk weighted Assets}}$$

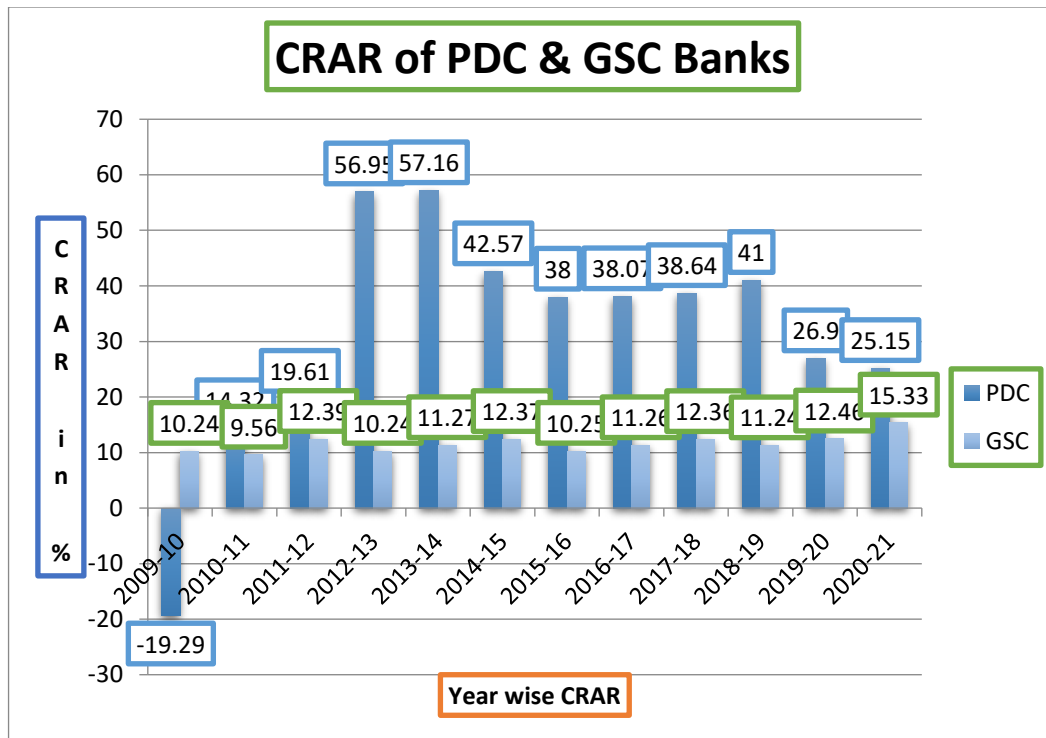
- TIER 1 CAPITAL = (paid up capital + statutory reserves + disclosed free reserves) - (equity investments in subsidiary + intangible assets + current & brought-forward losses)

- TIER 2 CAPITAL \equiv A) Undisclosed Reserves + B) General Loss reserves + C) hybrid debt capital instruments and subordinated debts
- Risk-weighted assets are used to determine the minimum amount of capital that must be held by banks and other institutions to reduce the risk of insolvency. The capital requirement is based on a risk assessment for each type of bank asset. For example, a loan that is secured by a letter of credit is considered to be riskier and requires more capital than a mortgage loan that is secured with collateral.

Data Collection:

Table No. Comparison of CRAR between PDC and GSC Bank (In %)

	Banks wise CRAR (in %)	
Year	PDC	GSC
2009-10	-19.29	10.24
2010-11	14.32	9.56
2011-12	19.61	12.39
2012-13	56.95	10.24
2013-14	57.16	11.27
2014-15	42.57	12.37
2015-16	38	10.25
2016-17	38.07	11.26
2017-18	38.64	12.36
2018-19	41	11.24
2019-20	26.90	12.46
2020-21	25.15	15.33
Source : Annual Publication of Banks		

Chart No. Comparison of CRAR between PDC and GSC Bank (In %)

Data Analysis: here for this data the suitable statistical test is two way ANNOVA test.

Which is calculated here for hypotheses testing purpose.

Calculation of Two ways ANOVA Test

	Mean	n	Std. Dev.
CRAR of PDC	31.59000	12	20.74271
CRAR of GSC	11.58083	12	1.55154
2009-10	-4.52500	2	20.88086
2010-11	11.94000	2	3.36583
2011-12	16.00000	2	5.10531
2012-13	33.59500	2	33.02896
2013-14	34.21500	2	32.44913
2014-15	27.47000	2	21.35462
2015-16	24.12500	2	19.62221

2016-17	24.66500	2	18.95753
2017-18	25.50000	2	18.58277
2018-19	26.12000	2	21.04350
2019-20	19.68000	2	10.21062
2020-21	20.24000	2	6.94379
Total	21.58542	24	17.64572

Two Way ANOVA table**Hypothesis No. 1**

H_0 = There is no significant difference in the PDC and GSC Bank wise performance of CRAR

H_1 = There is a significant difference in the PDC and GSC Bank wise performance of CRAR

Hypothesis No. 2

H_0 = There is no significant difference in the PDC and GSC Year wise performance of CRAR

H_1 = There is a significant difference in the PDC and GSC year wise performance of CRAR

	<i>SS</i>	<i>df</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>p-value</i>
Banks wise	2,402.2005	1	2,402.20050	11.22	0.0065
Year wise	2,403.2201	11	218.47456	1.02	0.4782
Error	2,356.1213	11	214.19285		
Total	7,161.5420	23			

Interpretation

Result of Hypothesis No. 1:

Value of p is less than 0.05

$$p < 0.05$$

$$0.0065 < 0.05$$

H_0 = Rejected

H_1 = Accepted

H_1 = There is a significant difference in the PDC and GSC Bank wise performance of CRAR

The hypothesis testing result shows that the performance of both banks was difference as far as CRAR is concerned. Both banks not perform equally. So, in same state both cooperative banks should perform equally and maintain their CRAR.

Result of Hypothesis No. 2:

Value of p is less than 0.05

$$p > 0.05$$

$$0.4872 > 0.05$$

H_0 = Accepted

H_1 = Rejected

H_0 = There is no significant difference in the PDC and GSC year wise performance of CRAR

The hypothesis testing result shows that the performance of years wise both banks was at par as far as CRAR is concerned. Both banks have performed equally. So, in same state both cooperative banks should perform equally and they are maintaining the same.

Conclusion:

Capital funds will calculate tier-I capital (shareholder's equity + retained profit) and tier-II capital (supplementary capital and Tier-III capital (subordinated debt with a minimum maturity of two year this criteria is suggested by Basle-II committee, which is implemented by 2005. Funds risk weight assets are calculated, e.g. on balance sheet items and non-funded risk assets e.g. off balance sheets items. As per the prudential norms, the commercial banks are required to achieve 9% capital to risk weighted assets ratio (CRAR) by 31st march, 2000. And by September 2006, 9% of capital to risk weighted assets ratio has implemented in all the Indian banks.

According to Basel –III CRAR is about to 9 % maintained by the banks in our selected banks both maintaining the same rate that is good for both banks as well as customer of both banks. In future both banks carry the same performance.

References:

- Barot G. C., (2015) Banking sector in india, Hemchandracharya International Publishing House, Gujarat, ISBN No. 978-15-08949-72-5 pp 85-90
- Niranjana and Chitanbaram (2000), "Measuring the Performance of DCCBs", NAFSCOB Bulletin (Oct.-Dec.), Mumbai.
- SONI AND SALUJA (2013) A STUDY OF COMMITTEES ON THE DEVELOPMENT OF COOPERATIVE MOVEMENT, GOLDEN RESEARCH THOUGHT, ISSN 2231-5063, VOL. 2 ISSUE 7
- [www. iba.org](http://www.iba.org)
- <https://bankingschool.co.in/risk-management/what-is-risk-weighted-asset/>
- <https://www.investopedia.com/terms/c/capitaladequacyratio.asp>
- <https://pib.gov.in/PressReleasePage.aspx?PRID=1577775>

રાધનપુર તાલુકાના ધોરણ -9 ના વિદ્યાર્થીઓની જિજ્ઞાસાવૃત્તિનો અભ્યાસ

પાંડે ગોવિંદપ્રસાદ ભગવતપ્રસાદ

અમરજ્યોત એજ્યુકેશન ટ્રસ્ટ

અરુણ બાલચંદ વોરા એમ. એડ. કોલેજ, રાધનપુર

1. પ્રસ્તાવના :

મનુષ્ય એક જિજ્ઞાસુ પ્રાણી છે. મનુષ્યને તેની આસપાસ બની રહેલી ઘટનાઓ અને વસ્તુઓ જોઈને તેના વિશે વિશેષ જાણવાની ઝંખના કે ઉત્કંઠા જાગે છે. જેને આપણે સામાન્ય રીતે ‘ જિજ્ઞાસા ’ કહીએ છીએ. જિજ્ઞાસા મનુષ્યની જન્મજાત શક્તિ છે અને તે જન્મથી મૃત્યુ સુધી તેની સાથે રહે છે. આ સંસારનો દરેક મનુષ્ય જિજ્ઞાસુ હોય છે. મનુષ્ય પોતાની જિજ્ઞાસા, સર્જનશીલતા અને ચિંતન દ્વારા આ બ્રહ્માંડ પર પક્ષીની માફક ઉડી શક્યો છે. જિજ્ઞાસા એ એવો ગુણ જેના દ્વારા વ્યક્તિ કોઈપણ ચીજને વધારે જાણવા માટેની યાહત રાખે છે.

જિજ્ઞાસા માનસિક વિકાસ માટે ખૂબ જરૂરી છે. જિજ્ઞાસા દ્વારા વ્યક્તિની કલ્પનાશક્તિ અને ભાવનાઓનો વિકાસ થાય છે પ્રારંભમાં વાદળ, વિજળી, ચંદ્ર, સુરજ, પહાડ, સમુદ્ર, અગ્નિ, પવન, દુષ્કાળ વગેરે મનુષ્ય માટે વિસ્મય અને રહસ્યના વિષયો રહ્યા છે. જેટલો વધારે તે વિશ્વના રહસ્યોને ઉઘાડતો ગયો તેટલી ઝંખના વધતી ગઈ. આપણે કોણ છીએ ? વિશ્વ શું છે ? વિશ્વમાં જે કંઈ ઘટના બને છે તે કેમ બને છે ? વગેરે પ્રશ્નોનાઉત્તરો મેળવવા માટે મનુષ્ય ભુતકાળમાં પણ પ્રયત્નો કર્યા છે. ટૂંકમાં આવા પ્રશ્નોના ઉત્તર મેળવવા માટેનો સીલસીલો આજે પણ સમાપ્ત થયો નથી. સર ફ્રાન્સિસ ગાલ્ટન અને જહોન ડયૂઈએ કહ્યું છે કે વૈજ્ઞાનિક પ્રવૃત્તિ કરવા માટે જિજ્ઞાસા હોવી જરૂરી છે. જિજ્ઞાસાની પૂર્તિ ત્યારે જ થઈ શકે છે જ્યારે ઈચ્છા હોય અને સાથે શિક્ષણ પણ હોય.

2. અભ્યાસના હેતુઓ :

પ્રસ્તુત સંશોધનના હેતુઓ નીચે પ્રમાણે છે.

- 1) ધોરણ -9 ના વિદ્યાર્થીઓની જિજ્ઞાસાવૃત્તિનો અભ્યાસ કરવો.
- 2) ધોરણ - 9 ના છોકરાઓ અને છોકરીઓની જિજ્ઞાસાવૃત્તિ ની તુલના કરવી.
- 3) શહેરી વિસ્તારના છોકરાઓ અને શહેરી વિસ્તારની છોકરીઓની જિજ્ઞાસાવૃત્તિની તુલના કરવી.
- 4) ગ્રામ્ય વિસ્તારના છોકરાઓ અને ગ્રામ્ય વિસ્તારની છોકરીઓની જિજ્ઞાસાવૃત્તિની તુલના કરવી.
- 5) શહેરી વિસ્તારના વિદ્યાર્થીઓ અને ગ્રામ્ય વિસ્તારના વિદ્યાર્થીઓની જિજ્ઞાસાવૃત્તિનો અભ્યાસ કરવો.
- 6) શહેરી વિસ્તારના છોકરાઓ અને ગ્રામ્ય વિસ્તારના છોકરાઓની જિજ્ઞાસાવૃત્તિનો અભ્યાસ કરવો.
- 7) શહેરી વિસ્તારની છોકરીઓની અને ગ્રામ્ય વિસ્તારની છોકરીઓની જિજ્ઞાસાવૃત્તિનો અભ્યાસ કરવો.

3 ઉત્કલ્પનાઓ :

- 1) ધોરણ - 9 ના છોકરાઓ અને છોકરીઓએ મેળવેલ CCS ના પ્રાપ્તિઓની સરાસરી વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહિ હોય.
- 2) શહેરી વિસ્તારના છોકરાઓ અને શહેરી વિસ્તારની છોકરીઓએ મેળવેલ CCS ના પ્રાપ્તિઓની સરાસરી વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહિ હોય.
- 3) ગ્રામ્ય વિસ્તારના છોકરાઓ અને ગ્રામ્ય વિસ્તારની છોકરીઓએ મેળવેલ CCS ના પ્રાપ્તિઓની સરાસરી વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહિ હોય.
- 4) શહેરી વિસ્તારના વિદ્યાર્થીઓ અને ગ્રામ્ય વિસ્તારના વિદ્યાર્થીઓએ મેળવેલ CCS ના પ્રાપ્તિઓની સરાસરી વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહિ હોય.

5) શહેરી વિસ્તારના છોકરાઓ અને ગ્રામ્ય વિસ્તારના છોકરાઓએ મેળવેલ CCS ના પ્રાપ્તિઓની સરાસરી વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહિ હોય.

6) શહેરી વિસ્તારની છોકરીઓ અને ગ્રામ્ય વિસ્તારની છોકરીઓએ મેળવેલ CCS ના પ્રાપ્તિઓની સરાસરી વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહિ હોય.

4 સંશોધન પદ્ધતિ:

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં સર્વેક્ષણ પદ્ધતિનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો.

5 અભ્યાસનું વ્યાપવિશ્વ :

પ્રસ્તુત સંશોધનનું કાર્યક્ષેત્ર રાધનપુર તાલુકા પૂરતું મર્યાદિત છે. સદર સંશોધનનું વ્યાપવિશ્વ રાધનપુર તાલુકાની સમગ્ર માધ્યમિક શાળાના ધોરણ -૯ ના વિદ્યાર્થીઓ છે અને આ વ્યાપવિશ્વમાંથી નિદર્શની પસંદગી કરવામાં આવી છે.

6 અભ્યાસના ચલ :

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં સ્વતંત્ર ચલ તરીકે ધોરણ -૯ ના વિદ્યાર્થીઓની જાતિ (છોકરા / છોકરી) અને વિસ્તાર (શહેરી / ગ્રામ્ય) પસંદ કરવામાં આવેલ. જ્યારે પરતંત્ર ચલ તરીકે જિજ્ઞાસાવૃત્તિ લેવામાં આવેલી.

7 નિદર્શની પસંદગી :

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં યાદચ્છિક પદ્ધતિ દ્વારા ૫૭૧ વિદ્યાર્થીઓ નિદર્શ તરીકે પસંદ કરવામાં આવ્યા છે . નમૂનાને ચાર સ્તરોમાં વહેંચવામાં આવ્યો છે. જેમાં શહેરી વિસ્તારના ૨૨૬ છોકરાઓ અને શહેરી વિસ્તારની ૧૪૧ છોકરીઓનો સમાવેશ થાય છે, જ્યારે ગ્રામ્ય વિસ્તારના ૧૫૨ છોકરાઓ અને ગ્રામ્ય વિસ્તારની ૫૨ છોકરીઓનો સમાવેશ થાય છે.

8 ઉપકરણ :

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં ધોરણ -૯ ના વિદ્યાર્થીઓની જિજ્ઞાસાવૃત્તિનો અભ્યાસ કરવા માટે ઉપકરણ તરીકે ડૉ. રાજીવકુમાર રચિત CCS (Children's Curiosity Scale) કસોટીનો ઉપયોગ કર્યો છે.

9 માહિતીનું પૃથક્કરણ અને અર્થઘટન :

સંશોધનમાં નિદર્શ તરીકે પસંદ થયેલા પાત્રો દ્વારા મળેલી માહિતીનું ગુણાંકન પ્રસ્તુત કર્યા બાદ તેમને ચાર સ્તરોમાં વર્ગીકરણ કરીને બાંધેલી ઉત્કલ્પનાઓ મુજબ આવૃત્તિ વિતરણો તૈયાર કરવામાં આવ્યા છે. જાતિ અને વિસ્તાર અનુસાર આવૃત્તિ વિતરણો તૈયાર કર્યા બાદ તેમનો મધ્યક અને પ્રમાણિત વિચલનના માપો શોધવામાં આવ્યાં છે. ત્યારબાદ વિચલન પ્રમાણભૂલ (SED) શોધીને 1 - મૂલ્યની મદદથી સંશોધકે બાંધેલી ઉત્કલ્પનાઓની ચકાસણી કરેલી છે.

10 તારણો :

ધોરણ - 9 ના છોકરાઓ અને છોકરીઓએ મેળવેલ CCS ના પ્રાપ્તાંકોની સરાસરી વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહિ હોય. આ ઉત્કલ્પનાનો સ્વીકાર થતી નથી. ધોરણ - 9 ના છોકરાઓ અને છોકરીઓએ મેળવેલ CCS ના પ્રાપ્તાંકોની સરાસરી વચ્ચે 0.01કક્ષાએ સાર્થક તફાવત જોવા મળે છે. એટલે કે છોકરીઓ કરતાં છોકરાઓ વધુ જિજ્ઞાસાવૃત્તિ ધરાવે છે.

શહેરી વિસ્તારના છોકરાઓ અને શહેરી વિસ્તારની છોકરીઓએ મેળવેલ CCS ના પ્રાપ્તાંકોની સરાસરી વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહિ હોય આ ઉત્કલ્પનાનો સ્વીકાર થતો નથી. શહેરી વિસ્તારના છોકરાઓ અને શહેરી વિસ્તારની છોકરીઓએ મેળવેલ CCS ના પ્રાપ્તાંકોની સરાસરી વચ્ચે 0.01કક્ષાએ સાર્થક તફાવત જોવા મળે છે. એટલે કે શહેરી વિસ્તારની છોકરીઓ કરતાં શહેરી વિસ્તારના છોકરાઓ વધુ જિજ્ઞાસાવૃત્તિ ધરાવે છે.

ગ્રામ્ય વિસ્તારના છોકરાઓ અને ગ્રામ્ય વિસ્તારની છોકરીઓએ મેળવેલ CCSના પ્રાપ્તાંકોની સરાસરી વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહિ હોય. આ ઉત્કલ્પનાનો સ્વીકાર થાય છે ગ્રામ્ય વિસ્તારના છોકરાઓ અને ગ્રામ્ય વિસ્તારની છોકરીઓએ મેળવેલ CCS ના પ્રાપ્તાંકોની સરાસરી વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત જોવા મળતો નથી. એટલે કે બંનેની જિજ્ઞાસાવૃત્તિ સમાન છે.

શહેરી વિસ્તારના વિદ્યાર્થીઓ અને ગ્રામ્ય વિસ્તારના વિદ્યાર્થીઓએ મેળવેલ CCS ના પ્રાપ્તાંકોની સરાસરી વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહિ હોય. આ ઉત્કલ્પનાનો સ્વીકાર થતો નથી શહેરી વિસ્તારના વિદ્યાર્થીઓ અને ગ્રામ્ય વિસ્તારના વિદ્યાર્થીઓએ મેળવેલ CCS ના પ્રાપ્તાંકોની સરાસરી વચ્ચે 0.01કક્ષાએ સાર્થક તફાવત જોવા મળે છે. એટલે કે શહેરી વિસ્તારના વિદ્યાર્થીઓ કરતાં ગ્રામ્ય વિસ્તારના વિદ્યાર્થીઓ વધુ જિજ્ઞાસાવૃત્તિ ધરાવે છે.

શહેરી વિસ્તારના છોકરાઓ અને ગ્રામ્ય વિસ્તારના છોકરાઓએ મેળવેલ CCS ના પ્રાપ્તાંકોની સરાસરી વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહિ હોય.આ ઉત્કલ્પનાનો સ્વીકાર થતો નથી. શહેરી વિસ્તારના છોકરાઓ અને ગ્રામ્ય વિસ્તારના છોકરાઓએ મેળવેલ CCS ના પ્રાપ્તાંકોની સરાસરી વચ્ચે 0.05 કક્ષાએ સાર્થક તફાવત જોવા મળે છે. એટલે કે શહેરી વિસ્તારના છોકરાઓ કરતાં ગ્રામ્ય વિસ્તારના છોકરાઓ વધુ જિજ્ઞાસાવૃત્તિ ધરાવે છે.

શહેરી વિસ્તારની છોકરીઓ અને ગ્રામ્ય વિસ્તારની છોકરીઓએ મેળવેલ CCS ના પ્રાપ્તાંકોની સરાસરી વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહિ હોય .આ ઉત્કલ્પનાનો સ્વીકાર થાય છે. શહેરી વિસ્તારની છોકરીઓ અને ગ્રામ્ય વિસ્તારની છોકરીઓએ મેળવેલ CCES ના પ્રાપ્તાંકોની સરાસરી વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત જોવા મળતો નથી એટલે કે બંનેની જિજ્ઞાસાવૃત્તિ સમાન છે.

11 સંદર્ભસૂચિ

- 1)** ત્રિવેદી, મ.દ. અને પારેખ, ભ.ઉ. (1981). શિક્ષણમાં આંકડાશાસ્ત્ર. (દ્વિતીય આવૃત્તિ). અમદાવાદ : યુનિવર્સિટી ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ, ગુજરાત રાજ્ય.
- 2)** દેસાઈ, કે.જી., ભોપટકર, સી.ટી. અને શાહ, જે.એચ. (1981). મનોવિજ્ઞાનની પરિભાષા અને વિભાવના (પ્રથમ આવૃત્તિ). અમદાવાદ : યુનિવર્સિટી ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ , ગુજરાત રાજ્ય.
- 3)** દેસાઈ, એચ.જી. અને દેસાઈ, કે.જી. (1985). સંશોધન પદ્ધતિઓ અને પ્રવિધિઓ (તૃતીય આવૃત્તિ). અમદાવાદ: યુનિવર્સિટી ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ, ગુજરાત રાજ્ય.
- 4)** દેસાઈ, એચ.જી. અને ત્રિવેદી, એમ.ડી. (1982). શૈક્ષણિક સંશોધનની રૂપરેખા, રાજકોટ: સૌરાષ્ટ્ર યુનિવર્સિટી.
- 5)** પટેલ, એમ., દવે, જે.એસ. અને અન્ય (1991), શિક્ષણની મનોવૈજ્ઞાનિક આધારશિલા. (છઠ્ઠી આવૃત્તિ). અમદાવાદ: બી.એસ.શાહ પ્રકાશન.
- 6)** પટેલ, એમ.એસ., પટેલ, એમ.બી. , પ્રજાપતિ, પી.એસ. અને જોષી, એચ.ઓ. (1991). પ્રાયોગિક સંશોધન અને શૈક્ષણિક આંકડાશાસ્ત્ર. (બીજી આવૃત્તિ). અમદાવાદ: બી.એસ. શાહ પ્રકાશન.
- 7)** પારેખ, એસ.સી. અને દિક્ષીત, એમ.ડી. (1995). મનોવૈજ્ઞાનિક સંશોધનોમાં આંકડાશાસ્ત્રીય પરીક્ષા, જુનાગઢ: ચંપા પ્રકાશન .
- 8)** પુજારા, એન.વી અને ભાવસાર, એસ.જે. (1970). મનોવૈજ્ઞાનિક કસોટીઓ રાજકોટ : સૌરાષ્ટ્ર યુનિવર્સિટી .

ભર્તૃહરિના નીતિશતકમાં મૂલ્યમીમાંસા

જાદવ રાજેન્દ્ર કુમાર માનસિંહભાઈ

૧. પ્રસ્તાવના :

આજના સમયમાં રાષ્ટ્ર અને વિશ્વ અનેકવિધ પ્રશ્નો તથા સમસ્યાઓથી ઘેરાયેલો છે . આજે આપણે જોઈએ છીએ કે શાળા, મહાશાળા, કોલેજો કે યુનિવર્સિટીઓમાં આપવામાં આવું શિક્ષણ મૂલ્યહીન અને જ્ઞાનહીન જોવા મળે છે. આજના સમયમાં રાષ્ટ્રીય એકતાનો અભાવ, વિનાશક શસ્ત્રો તરફની દોટ, માનવીનું શોષણ, સમગ્ર વિશ્વમાં અશાંતિ, ઉપરાંત ગરીબાઈ, વસ્તી - વિસ્ફોટ, પર્યાવરણ કટોકટી અને મૂલ્યોનો હાસ જેવી અનેક સમસ્યાઓથી ઘેરાયેલો છે. માનવ સમાજનું ભવિષ્ય ચિંતારૂપ અને જોખમકારક લાગે છે. આવા અનેક પ્રશ્નોનો ઉકેલ કેળવણીમાં રહેલો છે. એમ આજે શ્રેષ્ઠ શિક્ષણકારો માનતા થયા છે.

શિક્ષણ વ્યક્તિનું ઘડતર કરે છે અને શ્રેષ્ઠ અનુભવો પૂરા પાડે છે. સામાજિક નાગરિક બનાવે છે. તેથી શિક્ષણની નવી નીતિમાં (૧૯૮૬) વિદ્યાર્થીઓના મૂલ્યો અને વલણોનો ઘડતર પર ઝોક અપાયો છે. અને તેથી જ ડૉ. રાધાકૃષ્ણન પંચે (૧૯૪૯) પોતાના અહેવાલમાં આધ્યાત્મિક અને નૈતિક મૂલ્યોનું જતન અનિવાર્ય ગણ્યું છે . આથી મૂલ્યના શિક્ષણ વિશે વિચારવું યોગ્ય જ છે. તથા શિક્ષણમાં મૂલ્યો પર ભાર મૂકવાની તાતી જરૂરિયાત જોવા મળે છે. આજકાલ પંડિતાઈ દર્શાવવા માટે બૌદ્ધિક ચર્ચાઓ પર ભાર આપવામાં આવે છે. તેના કરતા રાષ્ટ્રને સંસ્કારી, આર્થિક રીતે સફર બનાવવા માટે અને ઉમદા ચારિત્ર્ય ઘડતર માટે વિદ્યાર્થીલક્ષી શિક્ષણ પર ભાર મૂકવાની ખૂબ જ જરૂરિયાત છે. તેથી જ ભર્તૃહરિ રચિત નીતિશતકમાં સમાયેલ મૂલ્યની સમજ મેળવવા માટે મૂલ્યમીમાંસાની માહિતી આવશ્યક છે.

મૂલ્યમીમાંસા માટે અંગ્રેજી શબ્દ Axiology શબ્દ પ્રયોજાય છે. જે ગ્રીક ભાષાના axios પરથી નિષ્પન્ન થયો છે. તેનો અર્થ થાય છે ‘મૂલ્ય’, ‘યોગ્ય’, ‘ઉપયોગી’. શિક્ષણ સંસ્કૃતિનું જાળવણી અને ઉત્કર્ષનું માધ્યમ છે. પ્રવર્તમાન સમયમાં મનુષ્યના જીવનમાં શિક્ષણનું સ્થાન ખૂબ જ અગત્યનું છે. બાળક કેળવણી દ્વારા જ્ઞાનપ્રાપ્ત કરી પોતાના જીવનને સમૃદ્ધ બનાવે છે. સંપૂર્ણ પણે માનસિક વિકાસ, ચારિત્ર્ય ઘડતર, સ્વાવલંબી વગેરે ધ્યેયોને આત્મસાત કરે તે હેતુ માટે મૂલ્યમીમાંસા જરૂરી છે. આથી જ દેશને આર્થિક રીતે સફર બનાવવા, રાષ્ટ્રીય ભાવનાનો વિકાસ કરવા, ચારિત્ર્ય ઘડતર માટે અને વિદ્યાર્થીઓમાં આત્મવિશ્વાસ ઊભો કરવા માટે

વિદ્યાર્થીલક્ષી શિક્ષણ ખૂબ જ અગત્યનું છે. તે સંદર્ભમાં નીતિશતકમાં આપેલા મૂલ્યોને સમજી લેવાની ખાસ જરૂર છે .

૨. અભ્યાસના હેતુઓ :

કોઈપણ બાબત હેતુ વિનાની હોઈ શકે નહીં. સંશોધનમાં પણ અભ્યાસ કરતા પહેલાં તેના હેતુઓ નક્કી કરવા પડતા હોય છે. પ્રસ્તુત અભ્યાસ આ પ્રમાણેના હેતુઓનો ધ્યાનમાં રાખી હાથ ધરવામાં આવ્યો છે .

૧. ભર્તૃહરિના નીતિશતકનો મૂલ્ય સંબંધિત અભ્યાસ કરવો.
૨. નીતિશતકમાં સમાવિષ્ટ મૂલ્યોને તેમના પ્રચલિત પ્રકાર પ્રમાણે વર્ગીકૃત કરવા.
૩. નીતિશતકમાં સમાવિષ્ટ મૂલ્યોનો નિર્દેશ કરતાં સારરૂપ તત્ત્વ તારવવા અને પ્રકાર નક્કી કરવો.

૩. અભ્યાસનું મહત્ત્વ :

રાષ્ટ્રીય શિક્ષણનીતિ ૧૯૮૬ માં પણ સમાજના ઘડતર પર વિશેષરૂપે ભાર મૂકાયો છે અને શિક્ષણનું મુખ્ય કાર્ય જ નૈતિક, આધ્યાત્મિક, સામાજિક અને બૌદ્ધિક તેમજ સૌંદર્યલક્ષી મૂલ્યો વિકસાવવાનું છે. પ્રસ્તુત સંશોધનને આધારે વર્તમાન શિક્ષકો ભર્તૃહરિના નીતિશતકમાં સમાવિષ્ટ મૂલ્ય વિદ્યાર્થીઓ સામે રજૂ કરે તો આજનો વિદ્યાર્થી આવતીકાલના સારા નાગરિક તરીકે પોતાનું યોગદાન આપી શકે તે પ્રસ્તુત અભ્યાસનું મહત્ત્વ છે. પ્રસ્તુત સંશોધનના કારણે વિદ્યાર્થી સારા - નરસાનો વિવેક સમજે છે. પરિણામે ઉચિત - અનુચિત કાર્યોને ઓળખી શકે અને પોતાની માનસિક તાકાત કેળવી ઉચિત વર્ગ પસંદ કરે છે અને તે અન્ય છાત્રને ઉચિત માર્ગની પ્રેરણા આપી શકે છે .

૪ સંશોધનના વ્યાપવિશ્વ અંગે સ્પષ્ટતા :

સંશોધનના સમસ્યાના સંદર્ભમાં વ્યાપવિશ્વની વ્યાખ્યા આપવી જરૂરી છે. અભ્યાસ હેઠળ આવતા બધા જ એકમોના જથ્થાને સમષ્ટિ કહે છે. સંશોધન સમસ્યાના સંદર્ભમાં વ્યાપવિશ્વને આવરી લેવું જરૂરી છે. સંશોધકે વ્યાપવિશ્વની વ્યાખ્યા નીચે પ્રમાણે કરી છે. અહીં શ્લોકમાંથી મૂલ્ય પ્રસ્થાપિત કરવાના હોવાથી વિષયવસ્તુ વ્યાપવિશ્વ છે .

ભર્તૃહરિનું નીતિશતક ૧૨૦ શ્લોકનું પુસ્તક છે. જેમાં અહીં ૯૧ શ્લોકને વિષયવસ્તુમાં સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. જેમાં ૬૭ શ્લોક મૂલ્યમીમાંસાના છે . જેનો અભ્યાસ કરવામાં આવ્યો છે .

૫. વિષયવસ્તુની પસંદગી :

વિષયવસ્તુની પસંદગી કોઇપણ અભ્યાસ માટે અગત્યની બાબત છે . સંશોધનના સારા પરિણામો માટે વિષયવસ્તુની પસંદગી યોગ્ય રીતે કરવામાં આવે તે જરૂરી છે. પ્રસ્તુત સંશોધનમાં વિષયવસ્તુની સ્પષ્ટતા આ મુજબ છે.

- મૂલ્ય મીમાંસા : નીતિશતકમાં મૂલ્યમીમાંસા અભ્યાસમાં વિવેક, સજ્જન પ્રશંસા, ચારિત્ર્ય, ધીરપુરુષનું ધૈર્ય, મનસ્વીનું સ્વમાન, રાજકીય, પરોપકાર તથા આર્થિકને મૂલ્ય તરીકે ગણવામાં આવ્યા છે.
- વિષયવસ્તુ વિશ્લેષણ પદ્ધતિ : વિષયવસ્તુ વિશ્લેષણ પદ્ધતિ એ વર્ણનાત્મક સંશોધન પદ્ધતિઓના જૂથ પૈકીની એક અગત્યની સંશોધન પદ્ધતિ છે . આ સંશોધન પદ્ધતિ વડે દસ્તાવેજી સામગ્રીઓ જેવી કે પુસ્તકો , સામયિકો , વર્તમાનપત્રોની વિગતોનું તેમજ અન્ય તમામ મૌખિક કે લેખિત સાહિત્યના વિષયવસ્તુઓનું પૃથક્કરણ કરવામાં આવે છે . આ પદ્ધતિમાંથી શબ્દો દ્વારા રજૂ થતી માહિતીમાંથી અભ્યાસના હેતુઓને અનુરૂપ અર્થ તારવવામાં આવે છે . આથી , આ ગુણાત્મક પદ્ધતિ છે . પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં સંશોધકે નીતિશતકમાં ૧૨૦ શ્લોકમાંથી મૂલ્યમીમાંસાના ૬૭ શ્લોકોને વિવિધ વિષયવસ્તુમાં વિભાજીત કરવા માટે આ પદ્ધતિનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે .

૬. સંશોધન પદ્ધતિ :

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં વિષયવસ્તુ વિશ્લેષણ અભ્યાસ પદ્ધતિનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો.

૭ માહિતીનું પૃથક્કરણ અને અર્થઘટન :

નીતિશતકમાં સામાવિષ્ટ મૂલ્યનો અભ્યાસ કરવાનો હોવાથી પુસ્તકના શ્લોકોને મૂલ્યના વિષયવસ્તુમાં વહેંચવામાં આવ્યાં. દરેક શ્લોકનું વિષયવસ્તુ દર્શાવી તેમાંથી મૂલ્ય પ્રકાર, નિષ્પન્ન થતાં મૂલ્યો અને સારરૂપ તત્ત્વ દર્શાવવામાં આવ્યા છે. માહિતીનું પૃથક્કરણ કર્યા પછી નીતિશતકમાંથી મૂલ્ય પ્રકાર પ્રમાણે વિષયવસ્તુના શ્લોકમાંથી કેટલા મૂલ્યો નિષ્પન્ન થાય છે. તે વિષયવસ્તુ અને શ્લોકનો ક્રમ દર્શાવતી સારણી રજૂ કરવામાં આવી છે. ત્યારબાદ વિભિન્ન વિષયવસ્તુના શ્લોકોમાંથી મૂલ્ય પ્રકાર પ્રમાણે નિષ્પન્ન થતાં મૂલ્યો દર્શાવવામાં આવ્યાં છે અને તેના આધારે તારણો તારવવામાં આવ્યાં છે .

૮. તારણો :

પ્રસ્તુત અભ્યાસ પરથી નીચે મુજબ ફલિત થતાં તારણો તારવવામાં આવ્યાં છે .

- નીતિશતકમાં કુલ ૧,૨,૩,૪,૫,૭ અને ૮ વિષયવસ્તુના ૩૬ શ્લોકોમાં સામાજિક મૂલ્યો જોવા મળ્યાં છે.
- નીતિશતકના વિષયવસ્તુમાં સામાજિક મૂલ્યને આધારે નિષ્પન્ન થતાં મૂલ્યો વિવેક, સહનશીલતા, અતિથિ સત્કાર, પૂજ્યભાવ, પરોપકાર, ક્ષમા, ધૈર્ય, નમ્રતા, વિનય, કડુણા, ઉદારતા જેવા મૂલ્યો જોવા મળે છે .
- સામાજિક મૂલ્યમાંથી નિષ્પન્ન થતાં મૂલ્યો અન્યના પ્રમાણમાં વિશેષ જોવા મળે છે .
- નીતિશતકમાં કુલ ૨,૪,૫,૬,૭ અને ૮ વિષયવસ્તુ અને ૩૪ શ્લોકોમાં સામાજિક મૂલ્યો જોવા મળ્યાં છે.
- નીતિશતકના વિષયવસ્તુના આધારે નિષ્પન્ન થતાં મૂલ્યો દાન, દયા, મૈત્રી, ચારિત્ર્ય, ન્યાય, સંયમ, કર્તવ્યપાલન, સત્ય, જેવા મૂલ્યો જોવા મળે છે.
- નૈતિક મૂલ્ય પ્રમાણે તારવેલા મૂલ્યોનું પ્રમાણ સામાજિક મૂલ્યો જેટલું જ જોવા મળે છે .
- નીતિશતકના વિષયવસ્તુ ૨,૩ અને ૪ ના ૧૩ શ્લોકોમાં શારીરિક મૂલ્યો જોવા મળે છે.
- નીતિશતકના વિષયવસ્તુઓમાં નિષ્પન્ન થતા મૂલ્યો પરાક્રમ, નિર્ભયતા, સાહસ, પુરુષાર્થ જોવા મળે છે.
- શારીરિક મૂલ્યોનું પ્રમાણ સામાજિક મૂલ્યો અને નૈતિક મૂલ્યોના પ્રમાણમાં ઓછું છે.
- નીતિશતકના વિષયવસ્તુ ૫ (આર્થિક) ના ૬ શ્લોકોમાં આર્થિક મૂલ્ય જોવા મળે છે.
- નીતિશતકના વિષયવસ્તુમાં આર્થિક મૂલ્ય આધારે નિષ્પન્ન થતું મૂલ્ય ધન ઉપાર્જન જોવા મળે છે.
- નીતિશતકમાં વિષયવસ્તુ ૩,૭ અને ૮ ના ૪ શ્લોકોમાં વ્યક્તિગત મૂલ્ય જોવા મળે છે.
- નીતિશતકમાં વિષયવસ્તુમાં વ્યક્તિગત મૂલ્યના આધારે નિષ્પન્ન થતા મૂલ્યો વ્યક્તિ સન્માન , આત્મગૌરવ અને ઉદ્યમશીલતા જોવા મળે છે.
- નીતિશતકમાં વ્યક્તિગત મૂલ્યોનું પ્રમાણ ઓછું જોવા મળે છે.
- સામાજિક મૂલ્યો, નૈતિક મૂલ્યોનું પ્રમાણસર જોવા મળે છે. જ્યારે શારીરિક મૂલ્યો આર્થિક મૂલ્યો અને વ્યક્તિગત મૂલ્યોનું પ્રમાણ ઓછું જોવા મળે છે.

સંદર્ભ સૂચિ

૧. ઉચાટ, દિનેશચંદ્ર એ. (૧૯૮૮), સંશોધનનું સંદોહન, રાજકોટ : સૌરાષ્ટ્ર યુનિવર્સિટી .
૨. જોષી , હરિપ્રસાદ (૧૯૮૮) , મૂલ્ય શિક્ષણ, સૌરાષ્ટ્ર યુનિ. યુ.જી.સી. ગ્રાન્ટ, પ્રથમ આવૃત્તિ.
- ૩ જોષી, એચ.ઓ. (૧૯૮૩) કેળવણીની તાત્ત્વિક આધાર શિલાઓ, રાજકોટ :
૪. સ્વ . ડૉ . હરિભાઈ જી. દેસાઈ, મેમોરિયલ એજ્યુકેશનલ ટ્રસ્ટ.
૫. દવે, જી.કે. (૧૯૮૨). મૂલ્યશિક્ષણ (સંશોધન લેખ). નૂતન શિક્ષણ : મે -૧૯૮૨ .
૬. દવે , જયેન્દ્ર કે. (૧૯૮૭-૮૮), વિકસતા ભારતમાં શિક્ષણ અને શિક્ષક, અમદાવાદ : બી.એસ.શાહ પ્રકાશન , પ્રથમ આવૃત્તિ .
- ૭ દેસાઈ, એચ. જી. અને કે. જી . દેસાઈ (૧૯૮૭), સંશોધન પદ્ધતિઓ અને પ્રવિધિઓ , અમદાવાદ : યુનિ . ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ , છટ્ટી ટ. પટેલ, વિનોદ (૧૯૮૬). તત્ત્વદર્શન અને શિક્ષણ સૂરત : ન્યૂ નોબલ પ્રિન્ટર્સ.
૮. પટેલ , હરિભાઈ એસ . (૧૯૮૫), મૂલ્યલક્ષી શિક્ષણ શિક્ષક નિદર્શિની , પ્રથમ આવૃત્તિ .
૧૦. પાઠક, ઉપેન્દ્ર (૧૯૮૮). મૂલ્યલક્ષી શિક્ષણ , આણંદ : ચરોતર સાહિત્ય પરિષદ, પ્રથમ આવૃત્તિ .

વૈદિક યુગમાં પર્યાવરણ સંરક્ષણ માટેના વિવિધ સંદર્ભ

પ્રા. એસ.ડી. જોષી

પીએચ.ડી. વિદ્યાર્થી,

હેમ.ઉત્તર ગુજરાત યુનિવર્સિટી, પાટણ

વેદ માત્ર ભારતનો જ નહીં પરંતુ સંપૂર્ણ વિશ્વનો પ્રાચીનતમ ગ્રંથ છે. બધા જ વેદો સંસ્કૃતમાં લખાયા છે. એટલા માટે વિચારવાનું એ છે વેદોમાં પર્યાવરણની ચર્ચા છે કે નહીં જો વેદોમાં પર્યાવરણની ચર્ચા છે તો નિશ્ચિતરૂપથી કહી શકાય કે આપણા પૂર્વજ પર્યાવરણ સંરક્ષણ માટે પ્રયત્નશીલ હતા. તેઓ પર્યાવરણના મહત્ત્વને પૂર્ણતઃ જાણતા હતાં.

આધુનિક વૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિકોણથી જોઈએ તો પ્રકૃતિને જ પર્યાવરણ નામથી ઓળખવામાં આવે છે. પ્રકર્ષા કૃતિ: પ્રકૃતિ રિતિ: અર્થાત્ ઇશ્વરનું સર્વાત્કૃષ્ટ પ્રયત્ન તેનો અભિપ્રાય હતો. પ્રકૃતિ અને પુરુષ પરસ્પર સમાનતા હતી અને એકબીજાનો પરસ્પર સંબંધ રહેલો છે. પુરુષને ઇશ્વર કે બ્રહ્મ માનવામાં આવે છે. તો પ્રકૃતિ પણ તેના સાર રૂપ બ્રહ્મ જ છે. જોઈએ તો પંચમહાભૂત પૃથ્વી, જલ, અગ્નિ, આકાશ, વાયુને બ્રહ્મ માનવામાં આવે છે. તો તેમની રક્ષા અનિવાર્ય છે. તો વાયુ એ પર્યાવરણનું પ્રથમ કારક છે. વાયુ કોને કહે છે ? તેનું શું મહત્ત્વ છે ? વાયુ પ્રાણ છે માટે જ તેને પ્રાણવાયુ એવા નામથી ઓળખવામાં આવે છે. સમસ્ત ચરાચર પ્રાણીઓનું જીવન વાયુ છે. ઇશ્વર ઉત્પત્તિનું કારણ વાયુ છે.

ઋગ્વેદના નાસદિય સૂક્તમાં કહેવાયું છે કે,

નાસદાસીન્નો સદાસીતદાની, નાસીદ્રજો નો વ્યોભા પરોયત્।

યો અસ્યાધ્યક્ષઃ ચરમે વ્યોમ ન્તસો અઙગવેદ યદિ વાન ભેદ॥

ઋગ્વેદ સૌથી પ્રાચીન વેદ છે. અહીં અનેક સ્થળે પર્યાવરણનું વર્ણન છે. “આસીદવાત સ્વધ્ય તદેકમ્” આ મંત્રમાં પંચમહાભૂત સૃષ્ટિનું કારણ છે એ વાત વર્ણવામાં આવી છે. આજે

સંસારના દરેક બુદ્ધિમાન વ્યક્તિ અધિકને અધિક વૃક્ષની આવશ્યકતા મહેસુસ કરી રહ્યા છે. આ ધારણા આધુનિક નહીં વેદકાલીન ઋષિઓના સમયથી ધારણા રહી છે. માટે જ તે લોકો વૃક્ષોને વારંવાર નમન કરે છે.

નમોવૃક્ષેભ્ય: (યજુર્વેદ), ઔષધેન પતયે નમ: યજુર્વેદ -

અરવયાણાં પતયે: નમ: (યજુર્વેદ)

નમો વન્યાય: ચ (યજુર્વેદ)

સંસારની દરેક વસ્તુમાં ચેતનાનો સાક્ષાત્કાર કરવાળા મનીષી ભારતીયો પ્રકૃતિ પ્રત્યે ઘણા ઉદાર હતા. વૈદિક સાહિત્યના અનુશીલનથી જાણવા મળે છે કે પ્રકૃતિ સાથે આપણો સંબંધ માત્ર બ્રાહ્મ જ નહીં પરંતુ આંતરીક પણ હતાં.

અત્યારે પર્યાવરણ મહત્ત્વ જોતા આપણી સરકાર “વિશ્વ પર્યાવરણ દિવસ”ની ઉજવણી કરી રહી છે. લગભગ બધાજ વિદ્યાલયોમાં વૃક્ષારોપણ કાર્યક્રમો યોજાય છે. કરોડો રૂપિયાનો ખર્ચો સરકાર ઉઠાવે છે પણ જો પહેલેથી જ વેદકાલિન ઋષિઓના વચનને અનુસરત તો પર્યાવરણની વિકટ સમસ્યા ન ઉદભવત..

મધુમાન્નો વનસ્પતિ: (ઋગ્વેદ ૦૧-૧૦-૦૮)

માધ્વીર્ન: સન્ત્વોષધી યજુર્વેદ ૧૩-૨૭

સુમિત્રાયા: ન આપ: ઔષધય: સન્તું (યજુર્વેદ ૩૬)

ઔષધય: શાલ્ત વનસ્પતય: શાન્તિ:

આ રીતે ભારતીય સંસ્કૃતિમાં ઔષધિને વૃક્ષારોપણને ખુબજ મહત્ત્વ આપવામાં આવ્યું છે.

વનસ્પતિ વન આપ્યાધ્યં। (ઋગ્વેદ ૧૦-૧૦૧-૧૧)

પુનશ્ચ પૌયૌષધી હિંસી। (યજુર્વેદ ૬/૧૨)

અહીંના મંત્રમાં વૃક્ષારોપણ કરવું વનસ્પતિને નુકશાન ન પહોંચાડવાની વાત છે.

વૃક્ષોને કાપવા એ હિંસા માનવમાં આવે છે. વૈદિકયુગમાં દરેક સ્થળે યજ્ઞો થતા હતાં. યજ્ઞમાં દરેક સ્થળે હોમ કરવામાં આવતું હતું. યજ્ઞથી નિકળેલો ધૂમાડો પર્યાવરણને શુદ્ધ કરે છે. પર્યાવરણમાં જીવજંતુઓ દ્વારા મળ-મૂત્ર અનેક પ્રકારે પ્રદૂષણ ઉત્પન્ન થાય છે જળ પ્રદૂષણ, વાયુપ્રદૂષણ વગેરે યજ્ઞના ધૂમાડાની રાખ અનેક રોગોમાં લાભકારક માનવમાં આવી છે.

यक्ष धुमस्य संपर्कात् दिशो भान्ति गतज्वराः

धृताहिवनः दीदिवः प्रतिष्म (ऋग्वेद)

પૌરાણિક યુગમાં વૃક્ષો પૂજનીય માનવમાં આવ્યા એ સમયે પૂજા એટલે માત્ર ભગવાન પુજા જ નહીં પરંતુ પુજાના માધ્યમ દ્વારા પર્યાવરણ શુદ્ધિ અને રોગોનો નાશ મૂળ કારણ પ્રતિત થાય છે.

आद्रौ सर्ववृक्षमयं पूर्व विश्वमजायत।

एते वृक्षा महाश्रेष्ठा सर्व देवांश संभवः (स्कन्दपुराण)

य पुमान् रोपयत् वृक्षान् छाया पुष्प कलोपमान्

सर्व स्तवोपयोगाय स याति परमां गतिम्

સમગ્ર ભારતવર્ષમાં બધાજ ધર્માનુઆચીનાં ઘરોમાં સ્ત્રિઓ વૃક્ષોની પુજા કરતી હતી સ્કન્દ પુરાણના છઠ્ઠા અધ્યાયમાં વૃક્ષારોપણ પ્રસંગમાં નીચેના વૃક્ષોની પુજા અનિવાર્ય માનવમાં આવી છે.

अश्वत्थं रोपयेद यस्तुं पृथिव्यां प्रयतोनरः

तस्य पाप सहस्राणि विलयं यान्ति तत्क्षणात्॥

(સ્કન્દ - ૬/૨૪૭/૩૮૧)

अयं बिल्वतः श्रेण्ठ पवित्रा पाय नाशनः

तस्य मुले स्थिता देवी गिरीजा नात्र संशयः

(સ્કન્દ - ૬/૨૫૧/૧૪)

મહાકવી કાલીદાસની કૃતિઓમાં રઘુવંશ મહાકાવ્યમાં દ્વિતીય સર્ગમાં રાજા દિલીપ ગૌ સેવાનું વર્ણન કરતા જોવાય છે. ગાય કેવળ દૂધ આપવા વાળી જ નહીં વિશેષ રૂપથી પૂજ્ય માનવમાં આવે છે. ગાયનું માત્ર દૂધ જ નહીં પરંતુ મળ-મૂત્ર વગેરેમાં અસીમ શક્તિ રહેલી છે. પોતાના પ્રાણ આપીને પણ રાજા દિલીપે ગૌ સેવા કરી હતી. ગાયના દૂધથી સંતાન ઉત્પત્તિની શક્તિ રહેલી છે. જંગલમાં એક દેવદાઝ વૃક્ષ છે તેનું પાર્વતી પુત્રની જન્મ પાલન કરે છે. પાર્વતીના ગયા બાદ તે વૃક્ષની રક્ષા માટે ભગવાન શિવ દ્વારા એક સિંહ નિયુક્ત થયો હતો. જ્યારે નન્દની દ્વારા દેવદાઝ વૃક્ષની ત્વચા ને ક્ષતિ પહોંચાડી ત્યારે ક્રોધિત સિંહ નન્દનીને મારવા તૈયાર થયો ત્યારે દિલીપ આ રીતે સિંહને કહે છે.

અમું પુરઃ પશ્યસિ દેવદારું પુત્રીકૃતોસૌ વૃષભધ્વજેન।

યો એમકુમ્ભસ્તન નિસૃતાનાં સ્કન્દમાતુંઃ પયસાં રરક્ષઃ॥

(રઘુવંશ ૨/૩૬)

પર્યાવરણ રક્ષામાં નદીનું મહત્ત્વ ભારતમાં દરેક સ્થળે જોવા મળે છે. હિંદુઓ માટે નદીને માતાનું બિરુદ પ્રાપ્ત થયું છે દરેક પ્રાર્થનાઓના પ્રારંભમાં નદીનું મહત્ત્વ આલેખવામાં આવે છે. સ્નાન વખતે પણ પ્રત્યેક નદીનું સ્મરણ કરવામાં આવે છે.

ગંગે ચ યમુને ચૈવ ગોદાવરી સરસ્વતી

નર્મદે સિંધુ કાવેરી જલેસ્મિન્ સન્નિધિં કુરુ।

વેદોમાં સ્પષ્ટ કહેવામાં આવ્યું છે નદીઓ કિનારે જ્ઞાનિઓ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરતા હતાં.

ઉપગ્રહવરે ગિરીનાં સંગમે ચ નદિનાં।

ધિયો વિપ્રોજાયતે॥

મહાભારતના શાંતિપર્વમાં વ્યાસ સ્પષ્ટ કહે છે કે પર્યાવરણ સંરક્ષણની દૃષ્ટિએ તળાવ, વૃક્ષો, નદીઓ જળાશયોનું શુદ્ધિકરણ વગેરે પુષ્ટદાયી કાર્યો માનવામાં આવ્યા છે.

તસ્યાત્રઙ્ગં કુર્વીત આરામાશ્ચૈવ રોપયેત્। (શાન્તિપર્વ, ૫૮, ૩૨)

પ્રાયઃ વિવાહ કાળમાં વર-વધૂ ને આર્શીવાદ આપવા પુરોહિતો દ્વારા સુમંગલી પાઠ કરવામાં આવતો હતો. તેમાં વિવિધ આકારના પર્વતો નદીઓ વગેરેનું સ્મરણ કરવામાં આવતું હતું. દિર્ઘાયું માટે પ્રાર્થના થતી.

સા ચન્દ્રભાગા વરુણાત્વસી નદી

કર્વન્તુ વઃ પુર્ણ મનોરથં સદા॥

પર્વત, પહાડોનું નિર્માણ ઇશ્વર દ્વારા પર્યાવરણ સંરક્ષણ માટે કરવામાં આવ્યું છે. પહાડ પ્રકૃતિની બહુમૂલ્ય સંપત્તિ છે પર્વત પર ગાઢ જંગલો આવેલા હોય છે. જે પર્યાવરણ શુદ્ધિ માટેના મુખ્ય સાધન માનવામાં આવે છે પ્રાચીનકાળમાં કવી અને નાટ્યકાર પોતાના કાવ્યોમાં પર્વતોનું વર્ણન વિસ્તારપૂર્વક કર્યું છે. આ સંદર્ભ મહાનકવી કાલિદાસ રચિત કુમારસંભવમ્ કાવ્યમાં મંગલાચરણમાં -

અસ્યત્તરસ્યાં દિશિ દેવતાત્મા હિમાલયાનામ નગાધિરાજ।

યુર્વાપરૌ તોયનિધિવગાહ્ય સ્થિતઃ પૃથ્વામિવમાનદણ્ડ॥

(કુમારસંભવમ્ ૧-૧)

હિમાલય પર દેવતાઓનો નિવાસ છે. વેવાધિ દેવ ભગવાન શિવનો નિવાસ હિમાલય ઔષધિઓનો ભંડાર છે. પૃથ્વી પર હિમાલય સ્વર્ગ સમાન છે. રોગી અહીં આવીને રોગ મુક્ત થઈ જાય છે. કુષ્ઠ રોગી ખૂબ જ જડપથી અહીં સ્વસ્થ થઈ જાય છે. માટે જ કહેવામાં આવ્યું છે કે,

યં સર્વશૈલોપિ પરિકલ્પ્ય વત્સં મેરૌસ્થિત દોઘર્ધરે દોહદક્ષે।

भास्यन्ति रत्नानि महौषधिशय पृभूपदिष्टां दुदुहुः धरित्रीम्॥

(કુમારસંભવમ્ - ૧-૨)

ભારતના સંપૂર્ણ ભુ-ભાગ, પર્યાવરણ, હિમાલય પર્વતમાળા ઉપકારક છે. માટે જ કાલિદાસ કહે છે.

तिर्यगुर्ध्वमधस्ताच्च व्यापको महिमा हरेः।

त्रित्यक्रमोदतस्यासत्सि तु स्वाभाविकस्तव॥

ઋગ્વેદમાં એક વર્ણન પ્રાપ્ત થાય છે. જેમાં વૃક્ષને પરં હિતકારી અને પ્રદુષણ નિવારક માનવામાં આવ્યા છે. ટુંકમાં તેને કાપણના જોઇએ.

म कामम्बीरमुद् वृहो वनस्पतिम् शस्तीर्विहिनीनशः।

એજ રીતે ઋગ્વેદની એક ઋચામાં વર્ણન પ્રાપ્ત થાય છે કે જળમાં ઉગવા વાળા વૃક્ષો, વન તથા વૃક્ષોથી આચ્છાદિત પર્વત પ્રદુષણ દૂર કરે છે.

आपः औषधीसत नोऽवन्तुं, धौर्वना गिरयो वृष केशाः

યજુર્વેદમાં વૃક્ષોને દુષ્પ્રભાવનું સમન કરવાવાળા કહ્યા છે.

वनस्पति शमीतारम्।

वनस्पति शमिता।

વનસ્પતિઓમાં ઉત્પન્ન જીવાણુઓ ને નષ્ટ કરવા માટે તથા વૃક્ષો અને વનસ્પતિઓની વૃદ્ધિ માટે યજ્ઞમાં હવી આપવાના સંકેત છે.

देवो वनस्पतिर्जुषतां हविर्होतयज

વેદોમાં જડ શાખા, વનસ્પતિ ફળો, ઔષધિ બધાને સ્વસ્થ રાખવા સ્વાહાપૂર્વક પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે.

मुलेभ्यः स्वाहा। शारवाभ्य स्वाहाः।

वनस्पतिभ्यः स्वाहा। कलेभ्यः स्वाहाः॥

મેઘ વનસ્પતિ દ્વારા ઉત્પન્ન થઈ શકે છે. એવો સંકેત પણ પ્રાપ્ત થાય છે.

आदिरसि वानस्पत्यः। (यजुर्वेद २/२८)

અર્થાત્ મેઘ વનસ્પતિના નિમિત્તથી ઉત્પન્ન થાય. આથી જ યજ્ઞોમાં વનસ્પતિ હોમીને વૃષ્ટિ લાઈ શકાય છે. જે બાબત આજે વિજ્ઞાન પણ સ્વીકારે છે.

માનવશરીરને તંદુરસ્ત રાખવા હાલની વિવિધ ચિકિત્સા પદ્ધતિઓ પ્રચલિત છે. તેમાં જળ ચિકિત્સાના પણ સ્પષ્ટ નિર્દેશ છે.

સર્વ વ્યાપક જળના ભયનિવારક, પીડાનાશક અને શરીરના રોગથી મુક્તિ અપાવનાર ઔષધિ તરીકે વારંવાર વર્ણનો મળે છે.

वैश्वानरो यास्वग्निः प्रविष्टस्ता आपो देवीरिह मामवन्तु। (ऋ.

૭/૪૯/૮)

શુદ્ધ જળ વહેતું રહે એવી કામના અથર્વવેદમાં કરવામાં આવી છે.

शुद्धाः न आपस्तन्वे क्षरन्तु। (अथर्ववेद २२/२/३०)

જળસ્રોતો ને દુષિત ન કરવાની અપિલ યજુર્વેદમાં કરવામાં આવી છે.

मापो मौषधीः हिंसी। (यजुर्वेद ५/२२)

જળ સંપત્તિ નષ્ટ થાય તે માટે મનુસ્મૃતિમાં આકરા દંડની જોગવાઈ છે.

तडागभेदकं हन्यादप्सु शुद्धवधेन या।

यदापि प्रतिसंस्कर्यादाप्यस्तुतमसाहसम्॥

જો કોઈ વ્યક્તિ તળાવ નષ્ટ કરે તો તેને પ્રાણહત્યાનો દંડ આપવો જોઈએ અને જો તે તેનું પુનઃ નિર્માણ કરે તો તેને ઉત્તમ સાહસનો પુરસ્કાર આપવો જોઈએ.

સ્થાવર જાતિમાં ગણના પામનાર વૃક્ષોમાં જીવ છે. એ આધુનિક વિજ્ઞાને સ્વીકાર્યું છે. તે વાતથી સુવિશાત, આપણા વૈદિક ઋષિઓએ વર્ષો પહેલા જ કહ્યું હતું.

મહતો વૃક્ષસ્ય યો મુલેઽમ્યાહન્યાજ્જીવન્ સ્ત્રવેધો।

મધ્યેઽમ્યાહન્યાજ્જીવન્સ્રે ગ્રેઽમ્યાહન્યાજ્જીવન્સ્ત્રવેતસ ણ્ણ॥

“જો કોઈ માનવ વૃક્ષનાં મૂળમાં પ્રહાર કરે તો રસ વહે છે. પરંતુ વૃક્ષ જીવીત રહે છે. મધ્યમાં પ્રહાર કરે ત્યારે પણ રસ વહે છે. પરંતુ વૃક્ષ જીવત રહે છે. ઉપર પ્રહાર કરે ત્યારે પણ રસ વહે છે. પણ વૃક્ષ જીવીત રહે છે. વૃક્ષમાં જીવન શક્તિ પ્રચુર માત્રામાં રહેલી છે. એટલે તે પૃથ્વીવાસી રસપાન કરતા તાજગીભર્યો રહે છે.

વનસ્પતિના સંરક્ષણ માટે વિવિધ ઉપાયો પ્રાચીન સમયથી અજમાવતા રહ્યા છે. આધુનિક વિજ્ઞાન પ્રમાણે કૃષિ ક્ષેત્રે અનેક સંશોધનો થતા રહે છે. પ્રાચીન કાળથી જ આપણા પૂર્વજોએ આ માટે કુદરતી ઘટકો અને કુદરતી પ્રક્રિયાનો ઉપયોગ કરીને જ વનસ્પતિને રક્ષવાના ઉપાયો અજમાવ્યા છે. માટે જ યજ્ઞો કરવાનું સુચવ્યું છે.

ઓષધયશ્ચ મે આરણાશ્ચ મે યજ્ઞેન કલ્પન્તામ્।

(મારાં અરણ્યાં અને ઔષધિઓ યજ્ઞ દ્વારા વૃદ્ધિ પામો)

આપણા પ્રાચીન પુરાણોમાં પણ વન અને વન્યજીવ સંરક્ષણ વિષયક અનેક પ્રયાસોના સંકેત છે.

દશકૂપ સમા વાવી, દશવાપી સમોહદઃ।

દશહ્રદઃ સમઃ પુત્રોઃ દશ પુત્ર સમો દ્રુમઃ।

(મત્સ્યપુરાણ ૧૫૪/૫૮૨)

અર્થાત્ મત્સ્યપુરાણમાં વૃક્ષોની મહત્તા દર્શાવતા કહેવામાં આવ્યું છે કે દશ કુવા બરાબર એક વાવ, દસ વાવ બરાબર એક તળાવ, દસ તળાવ બરાબર એક પુત્ર દસ પુત્ર સમાન એક વૃક્ષ હોય છે.

આમ પુરાણોમાં વૃક્ષોને પુત્રની સંજ્ઞા આપવામાં આવી પુત્રની જેમ પાલન પોષણ કરવાની વાત થઈ છે.

વર્તમાન સમયમાં પ્રત્યેક ક્ષેત્રમાં પર્યાવરણ અવયવો સબન્ધિત વધી રહેલા પ્રદૂષણના કારણે ઉભી થવા વળી સમસ્યાઓના નિરાકરણ માટે આજે માનવીનું પરમ કર્તવ્ય બની જાય છે કે ભૌતિકવાદી લાલસાથી દુર રહે અને પ્રાકૃતિક સાધનોના ઉચિત ઉપયોગ કરે, વૃક્ષોનું વાવેતર વધુને વધુ કરે નદીઓને પ્રદૂષિત થતી બચાવે, વાયુને શુદ્ધ રાખવા વાહનો, કારખાનાનો યોગ્ય ઉકેલ લાવે, યજ્ઞ કરે જેથી પ્રદૂષણમાં નિયંત્રણ લાવવામાં મદદ મળે.

આજે જરૂરી છે કે માનવી વૈદિક કાલીન સાત્વિકભાવનું અનુસરણ કરે જેનાથી સામાજિક અને પ્રાકૃતિક વાતાવરણ પર પ્રાકૃતિક વાતાવરણ પર પ્રાકૃતિક પ્રભાવ પાડવા વાળા પ્રદૂષણથી બચી શકાય. પર્યાવરણ આપણા જીવનનું અભિન્ન અંગ છે માટે માનવની પર્યાવરણ પ્રતિ સજાગ ચેતના અતિ આવશ્યક છે.

ટુંકમાં આપણે કહી શકીએ કે વેદોમાં ઉલ્લેખિત પર્યાવરણ સ્વરૂપ અને સંરક્ષણ સ્વસ્થ અને વિકસિત જીવનનો મૂળ મંત્ર છે અને વર્તમાનમાં તે દૃશ્યમાન છે.

:: સંદર્ભગ્રંથ ::

૧. ઋગ્વેદ સંહિતા, દયાનંદ સંસ્થાન
૨. અથર્વવેદ સંહિતા, દયાનંદ સંસ્થાન
૩. યજુર્વેદ સંહિતા, દયાનંદ સંસ્થાન

૪. અથર્વ વેદ સંહિતા, દયાનંદ સંસ્થાન
૫. યજુર્વેદ ભાષ્ય, દયાનંદ સંસ્થાન
૬. કાલિદાસ ગ્રંથાવલી - અનુ. શ્રી રામપ્રતાપ ત્રિપાઠી
૭. અભિજ્ઞાનશાકુન્તલમ્ - ડૉ. બાબુ રામ ત્રિપાઠી
૮. કઠોપનિષદ
૯. કુમારસંભવમ્
૧૦. સ્કન્દપુરાણ
૧૧. રઘુવંશમ્
૧૨. મહાભારતમ્

COPYRIGHT

The copyright of the articles that are accepted for publication and finally published is to be given to RADHANVALLI. Moreover authors are required to declare that the copyright requirements of material used directly or indirectly in the article are accordingly fulfilled. RADHANVALLI reserves the copyright and holds the right to use and disseminate the material in any form or medium, i.e. print or electronic. The published article cannot be reproduced, photocopied or used for commercial purpose except with prior permission.

© Shri Trikamjibhai Chatwani Arts & J.V. Gokal Trust Commerce College, Radhanpur

Subscription:

Single Copy 750

Term	For Individual	For Institution
One Year	500	750

Mode of payment:

The Demand Draft should be drawn in favour of Principal, Shri Trikamjibhai Chatwani Arts & J.V. Gokal Trust Commerce College, Payable at Radhanpur.

Reprints:

All the published papers of the journal are available on institute website. For reprints of paper/article and permission please contact 02746-277144.

Disclaimer:

Opinions expressed in this journal do not reflect the policies or views of Radhanvalli, but of the individual contributor. Neither Radhanvalli (ACCR) nor editors is responsible for a case where author has not acknowledged or unintentionally omitted the source material. The authors are solely responsible for the details and statements in their research papers. All disputes are subject to Radhanpur Jurisdiction only.

Please contact at the following address:

Shri Trikamjibhai Chatwani Arts & J.V. Gokal Trust Commerce College,
Himmat Vidyanagar,
Kandla Highway,
Radhanpur-385340,
Dist. Patan, Gujarat, India
Phone No. : 02746-277144.

Website: www.researchjournalaccr.org

Correspondence may preferably be done through E-mail.

Send your contribution to: **researchjournalaccr@gmail.com**

SUBMISSION GUIDELINES

RADHANVALLI Bi-annual International Peer Reviewed Research Journal (Online) is looking for write-ups of original and independent research. The journal is published by Shri Trikamjibhai Chatwani Arts & J.V. Gokal Trust Commerce College, Radhanpur. We are keen to receive submissions from researchers, academicians, managers, entrepreneurs and scholars from Industry.

Submission Guidelines:

Papers submitted for publication should be exclusively written for this journal and should not have been published or sent for publication elsewhere. The papers submitted should evince serious academic work contributing new knowledge or innovative critical perspectives on the subject explored.

Each paper must be accompanied by:

A declaration that it is an original work and has not been published anywhere else or sent for publication as per given format.

Abstract of paper about **100-200 words** and **4 to 8 keywords** to describe your research paper and facilitate identifying research domain

A short bio-note of the contributor(s) indicating name, institutional affiliation, brief career history, postal address, mobile number and e-mail, should be provided on a separate page along with the title of the paper in the format.

Each contributor will get a complimentary copy of the issue (free of charge)

There is no publication fee or charge

Format:

Paper size: A4, Font & Size: Times New Roman 12, Spacing: 1.5 space, Margin of 1 inch on all four sides, Justified Alignment.

The length of papers should not be more than 15 (1.5 space) typed pages, including tables, diagrams and appendices

Title of the paper: bold, title case (Capitalize each word), centered.

Review Procedure

All the papers submitted to the “Shri Trikamjibhai Chatwani Arts & J.V. Gokal Trust Commerce College, Radhanpur” shall be reviewed by peer-review process. The editor has the final authority for the acceptance or rejection of any article. Management and this journal reserve the right to republish the paper in any form, at any time in the future.

Rejected papers won't be sent back to the contributor.

Guidelines for Reference

Only cited works should be included in reference list. Please follow APA style of citations. Papers not submitted in the standard format, as suggested above will not be considered for publication. The reference list should be alphabetized and not numbered. Please refer: www.apastyle.org

Titles of articles from journals and books: “quoted”.

Mode of submission

The manuscript shall be accepted in only **soft copy** sent to: **researchjournalaccr@gmail.com**

Deadlines

The journal will be published bi-annually. For May edition, papers must be submitted before 30th March. For November edition, papers must be submitted before 30th September.

However, contributions are accepted round-the- year.

CERTIFICATE OF ORIGINALITY

Please complete and sign this form and send it back to us with the final version of your manuscript. It is required to obtain a written confirmation from authors in order to acquire copyrights for papers published in **RADHANVALLI**

Title of the Paper: _____

DECLARATION:

I / We, _____ the author/authors of the research paper/article entitled _____ authorize you to publish the above mentioned paper/article in the **RADHANVALLI**

We declare that:

- This contribution is original, except for such excerpts from copyrighted works as may be included in the reference.
- This paper has not been published in the same form elsewhere.
- I/We will not publish above said contribution anywhere else without the prior written permission of the publisher.
- Furthermore, I/We hereby transfer the unlimited rights of publication of the above mentioned paper in whole to RADHANVALLI. The copyright transfer covers the exclusive right to reproduce and distribute the article, including reprints, translations, photographic reproductions, microform, electronic form (offline, online) or any other reproductions of similar nature.
- The signatories signs for and accepts responsibility for releasing this material on behalf of any /or all co-authors.

1st Author's Signature:

Author's Name:

Address:

Date:

Mobile No:

2nd Author's Signature:

Author's Name:

Brief Biodata of Author(s)

Paper Title	:	
Title	:	
Full Name	:	
Designation	:	
Institution	:	
University (Affiliation)	:	
Address	:	
Pin Code	:	
City	:	
District	:	
State	:	
Country	:	
Fax	:	
Email	:	

:: VISION ::

To spread qualitatively equipped higher education along with vocational literary and humanitarian values through this institution. It also aims at keeping pace with the global challenges of the future building citizens who contribute in the motion of the creation of a secular nation and there by establish its distinctive identity.

:: MISSION ::

- To provide ample opportunities of the best education in the fields of literature and commerce along with the overall development of the intellectual, physical and mental units of the youths of such socially, educationally, economically, backward and boarder area.
- To inculcate professional commitment, highest moral values and implant such human values that will enable them to achieve the efficiency as an ideal citizen of the nation and to equip them to face the challenges of the future by providing structural facilities to achieve research targets through this institution.
- To empower girls education along with social, cultural and natural values and developing leadership qualities to care a distinctive personality in the society through the means of this institution.

